

DE BVD OP EEN BASCULE

*Het openbaarheidsdebat omtrent
de BVD 1950-1990*

Tom Augustin S4126742

Geschiedenis

Masterscriptie Politiek en Parlement

Radboud Universiteit te Nijmegen

Begeleider: Wim de Jong

Inhoudsopgave

<u>Inleiding</u>	3
<u>Een start in rustig vaarwater</u>	12
<i>Is de Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdiensten het antwoord?</i>	13
<i>BVD blijft veelal onder de radar</i>	16
<i>Conclusie</i>	18
<u>De storm zet aan: omsingelt door critici</u>	20
<i>Wie luistert mee?</i>	21
<i>Reden van afwijzing onbekend: het antecedentenonderzoek</i>	24
<i>Conclusie</i>	29
<u>Een nieuwe taak voor de BVD: terroristische rukt op</u>	31
<i>Ruis op de lijn tussen BVD en CRI</i>	32
<i>Rudie van Meurs niet beeld</i>	37
<i>Conclusie</i>	39
<u>Openbaringsdebat breekt werkelijk los</u>	41
<i>Het vuurt laait op rondom de vredesbeweging</i>	41
<i>Op dezelfde voet verder na nieuwe wetgeving</i>	47
<i>Conclusie hoofdstuk 4</i>	51
<u>Conclusie</u>	52
<u>Bibliografie</u>	56
<i>Primaire bronnen</i>	56
<i>Secundaire bronnen</i>	59

Inleiding

“Ik ben in de meest duistere krochten van de overheid geweest, en voor licht zijn ze het bangst.”¹

Edward Snowden stelt middels dit citaat dat een overheid niet volledig transparant is en dat overheden dit ook niet willen. Volgens Snowden zal dit wel het geval moeten zijn omdat controle uitoefenen op diezelfde overheid anders niet mogelijk is. Ook vanuit academische kant zijn geluiden als deze te horen. Politicoloog Ian Shapiro beschrijft in zijn boek *The moral foundations of politics* dat transparantie nodig is voor een democratie, omdat het ervoor zorgt dat politici goed werk verrichten. Voornamelijk omdat politici dan beter in de gaten worden gehouden.² Democratie en transparantie worden aan elkaar gekoppeld alsof het een niet zonder het ander kan. De vraag is of dit terecht is? Een onderzoek waarbij deze vraag centraal staat is afkomstig van politicologen Peter Rosendorff en James Raymond Vreeland. In hun artikel *Democracy and transparency* komen ze tot de conclusie dat een democratie transparanter is dan andere politieke systemen. Het gaat echter om een causaal verband. Een democratie hoeft niet bij voorbaat transparant te zijn.³

Transparantie wordt als een belangrijk wapen gezien bij het controleren van de overheid en het versterken van de democratie. Mensen als Snowden roepen op tot volledige transparantie, maar moeten we dat willen? Volgens onderwijsdeskundige Scholten is volledige transparantie niet de norm, want er zijn genoeg voorbeelden te verzinnen waarin non-transparantie de voorkeur geniet.⁴ Politicoloog Fareed Zakaria gaat nog een stap verder en geeft aan dat meer transparantie zorgt voor een minder vrije politiek en maatschappij.⁵ Bestuurskundige Paul Frissen is het hiermee eens, want zonder geheimen is naar zijn mening de vrijheid weg.⁶

Ondanks deze waarschuwingen vanuit de wetenschap dat meer transparantie niet bij voorbaat beter is blijft de vraag naar transparantie onverminderd klinken. Het is echter niet een vraag die pas de laatste jaren gesteld wordt. Het gaat om een eeuwenoud debat. Econoom Christopher Hood koppelt het aan de Spartanen en Atheners die

¹ Glenn, Greenwald, *De afliuisterstaat: Edward Snowden, de NSA en de Amerikaanse spionage- en afliuisterdiensten* (Amsterdam 2014) 51.

² Ian Shapiro, *The moral foundations of politics* (New Haven 2003) 200.

³ Jammers Hollyer, Peter Rosendorff, 'Democracy and transparency', *The journal of politics* (2011) 1191-1205, aldaar 1202-1203.

⁴ Erna Scholten, *Transparantie, icoon van een dolende overheid* (Den Haag 2012) 220-224.

⁵ Fareed Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad* (New York 2003) 24.

⁶ Paul Frissen, *Het geheim van de laatste staat* (Amsterdam 2016) 10-15.

geloven dat een goede overheid een voorspelbare overheid is.⁷ Tijdens de Verlichting, schrijft filosoof Jeremy Bentham in 1797 dat een goed gecontroleerde overheid zich beter gedraagt ten opzichte van de burgers.⁸

Nederland krijgt halverwege de 18^e eeuw te maken met de vraag naar meer openheid van de bewindvoerders. Vóór 1750 is er volgens historicus Van Sas in de Republiek nog geen sprake van een openbaar bestuur. Vanaf de 15^e eeuw is het bestuur exclusief voor de landadel en regenten.⁹ Langzaam komt hier (in)directe kritiek op in de vorm van spectatoriale geschriften. Hoewel discussies opwekken niet het doel is van de geschriften komen wel vragen op omtrent openbaarheid vanuit andere lagen van de bevolking.¹⁰ Dit wordt versterkt door de vierde Engels-Nederlandse oorlog (1780-1784) die de Republiek met grote financiële problemen achterlaat.¹¹ Waar eerst geen openlijke kritiek wordt gegeven op het bestuur verandert dit ten tijde van de oorlog. Deze wordt daarom gezien als een omslagpunt waarbij de burger afstapt van het morele-ervaldenken en overstapt op een meer politiserende houding.¹²

Een voorbeeld hiervan is het pamflet *Aan het volk van Nederland* (1781). Dit toentertijd anonieme pamflet zou later aan patriot Joan Derk Capellen tot den Pol (1741-1784) gelieerd worden.¹³ In dit pamflet maakt de auteur duidelijk dat openbaarheid van bestuur belangrijk is. *“Laat Uw gecommiteerden U van tijd tot tijd door middel van de drukpers in het publiek en openlijk verslag doen van hun verrichtingen. [...]Als men niet vrij tot zijn medeburgers kan spreken, en hen niet bijtijds kan waarschuwen, dan valt het de onderdrukkers van het volk al zeer gemakkelijk hun rol te spelen”*.¹⁴ Op papier wordt deze vraag naar openbaarheid van bestuur vervuld met de Staatsregeling van 1798 van de patriotten. Op papier, want het handhaven van de Staatsregeling is moeilijk. Daarnaast zijn er veel tegenstanders en dit resulteert in 1801 in een staatsgreep waardoor de “democratischere” staatsregeling wordt vervangen voor een meer gesloten systeem.

Hiermee lijkt de interesse vanuit de bevolking voor openbaarheid van bestuur

⁷ Christopher Hood en David Heald, *Transparency: The Key to Better Governance* (New York 2006) 5-6.

⁸ Jeremy Bentham, *Writing on the poor laws* (Wotton-Under-Edge 1797) 277.

⁹ N.F.C. Sas, *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2004) 20.

¹⁰ Remieg Aerts, Herman de Liagre Bolh, Piet de Rooy en Henk te Velde, *Land van kleine gebaren: een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen 1999) 24-25.

¹¹ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 27-28.

¹² M. Prak, *Plaatsen van herinnering: Nederland in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2006) 451.

¹³ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 27-29.

¹⁴ Joan Derk Capellen tot den Pol, *Aan het volk van Nederland* (1781).

langzaam weg te ebben.¹⁵ Na de Franse bezetting komen in 1814 en 1815 nieuwe grondwetten waarin de koning de belangrijkste persoon is.¹⁶ Dit verandert rond 1840 wanneer Nederland moeite heeft met haar financiën. Hierdoor wil Willem II een aanpassing van de grondwet die later bekend komt te staan als de grondwet van Thorbecke.¹⁷ In deze grondwet was openbaarheid belangrijk. “*Openbaarheid is licht, geheimhouding is duisternis*”¹⁸. Volgens politicologen Arend Lijphart en Hans Daalder is ook na de grondwetswijziging van 1848 sprake van geheimhouding. Lijphart koppelt dit aan de verzuiling, waarin in het geheim moet worden samengewerkt door verschillende zuilen. Daalder geeft aan dat deze geheimhouding veel verder teruggaat, tot ver in de 17^e eeuw.¹⁹

Tijdens de jaren zestig van de 20^e eeuw begint het openbaarheidsdebat terug te komen op zowel de maatschappelijke als de politieke agenda. Dit is deels te verklaren door de kritischere burger en media die zich verlossen van de verzuiling.²⁰ Volgens socioloog Abram de Swaan en staatsrechtsg geleerde Van Wijnbergen is Nederland toe aan meer openbaarheid zoals in Zweden en de Verenigde Staten.²¹ Het debat resulteert in 1968 in de Commissie Heroriëntatie Overheidsvoorlichting. De resultaten van de commissie bevatten voorstellen die lijken op de Wet Openbaar Bestuur (WOB) van 1980. Vanaf de jaren negentig wordt het woord openbaarheid veelal vervangen door transparantie. Dit heeft voornamelijk te maken met de opkomst van meer Engelstalige internationale organisaties zoals Transparency International.²² Dit onderzoek zal zich afspelen vóór de jaren negentig. Hierdoor zal in het verdere verloop van deze inleiding ‘openbaarheid’ gebruikt worden.

Deze korte historische schets van het debat omtrent openbaarheid/transparantie laat duidelijk zien dat het openbaarheidsdebat al lang gaande is. Het debat is daarnaast ook erg breed en speelt zich af op verschillende lagen en niveaus. Een voorbeeld van

¹⁵ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 42-43.

¹⁶ I. De Haan, *Het beginsel van leven en wasdom: de constitutie van de Nederlandse politiek in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2003) 92.

¹⁷ N.E. Algra en P. Gerbenzon, *Voortgangh des reches: de ontwikkeling van het Nederlands recht tegen de achtergrond van Westeuropese cultuur* (Groningen 2003) 199.

¹⁸ Geciteerd uit: Johna Rudolf, *Thorbecke een historisch-kritische studie* (Leiden 1949) 166.

¹⁹ A. Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Haarlem 1990) 100-109; H. Daalder, *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek* (1974) 34.

²⁰ Wim de Jong, *Van wie is de burger: omstreden democratie in Nederland, 1945-1985* (Nijmegen 2014) 145.

²¹ A. de Swaan, ‘Geheimhouding van de openbare zaak’, *De Gids* 129 (1966) 6-17; S.F.L. Baron van Wijnbergen, *Openbaarheid van overheidsdocumenten* (Nijmegen 1968) 5.

²² De Correspondent, <https://decorrespondent.nl/13/hoer-transparentie-het-antwoord-op-alles-werd/433147-5e3736b9> (geraadpleegd op 2-3-17).

zo'n laag is het openbaarheidsdebat omtrent geheime diensten binnen een democratie. Dit debat ontstaat samen met de herleving van het grote openbaarheidsdebat rondom de overheid in de jaren zestig. Veel is geschreven over de verschillende geheime diensten in Nederland, maar weinig onderzoek is gedaan naar de plaats die deze innemen binnen de democratie, waarin de vraag naar openbaarheid/transparantie steeds groter wordt. Het gebrek aan onderzoek hiernaar heeft geleid tot de volgende vraagstelling: *Hoe ging de Nederlandse regering en het parlement om met de spanning tussen enerzijds openbaarheid en controle binnen de democratie en anderzijds de vraag om verborgenheid van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) tussen 1950-1990?*

Om deze vraag te verantwoorden zal eerst gekeken worden naar de literatuur over de BVD. In de jaren negentig wordt volgens rechtsgeleerde F.A.C. Kluiters te weinig over geheime diensten geschreven. Hij noemt het gebrek aan informatie omtrent geheime diensten zelfs een ontbrekende dimensie binnen de geschiedschrijving der diplomatie.²³ Redenen hiervoor kunnen het gebrek aan bronnen en medewerking vanuit de geheime diensten zijn. Oud BVD leidinggevende Frits Hoekstra onderstreept het gebrek aan medewerking vanuit de geheime dienst. In zijn boek *In dienst van de BVD: spionage en contraspionage in Nederland* beschrijft hij hoe de geheime dienst niet zit te wachten op publiciteit en hem daarom niet wil helpen met zijn boek.²⁴ Het gebrek aan bronnen en medewerking wordt daarnaast onderstreept door rechtsgeleerde Guillaume Gustav de Valk. In zijn werk *Dutch intelligence: towards a qualitative framework for analysis* geeft hij aan dat zijn onderzoek naar de BVD wordt vermoeilijkt door het gebrek aan bronnen en hulp vanuit de organisatie.²⁵

De laatste jaren is het schrijven over geheime diensten zoals de BVD echter in opkomst. Hierin is onderscheid te maken tussen literatuur geschreven door oud-werknemers, academici en mensen die zelf in aanraking komen met de BVD. Onderzoeken naar de BVD gaan veelal over de historie en taken van de dienst. De vraag naar hun plaats binnen het openbaarheidsdebat is tot op heden echter weinig behandeld. Het onderwerp komt vaak tussen de regels door aan de orde, maar is zelden het hoofdonderwerp. Het eerder aangehaalde boek van Hoekstra is hier een goed voorbeeld van. In dit boek beschrijft Hoekstra hoe miljoenen aan belastinggeld naar de

²³ F.A.C. Kluiters, *De Nederlandse inlichten en Veiligheidsdiensten* (Den Haag 1993) 7.

²⁴ Frits Hoekstra, *In dienst van de BVD: spionage en contraspionage in Nederland* (Lippenhuizen 2004) 9.

²⁵ Guillaume Gustav de Valk, *Dutch intelligence: towards a qualitative framework for analysis* (Groningen 2005) 236-237.

BVD gaat waarvan de verantwoording gering is.²⁶ Dit is een goed voorbeeld van gebrek aan openheid rondom de BVD, maar er wordt in het vervolg van het boek niet meer over gesproken.

Een andere oud werknemer en bekende naam binnen het wetenschappelijke onderzoek naar de BVD is oud BVD-medewerker Dick Engelen. In zijn bekende werk *De geschiedenis van de BVD* staat niet de vraag naar openbaarheid van de dienst centraal, maar de geschiedenis en de taken van de BVD.²⁷ Dit is bij alle werken van Dick Engelen het geval. In het kleine boek *De BVD in de twintigste eeuw: de institutionele geschiedenis van de Binnenlandse veiligheidsdienst 1945-2000* stelt Engelen dat er van parlementaire controle omtrent de BVD lang niet gesproken kan worden.²⁸ Bij gebrek aan controle lijkt openbaarheid ver weg. Zowel Hoekstra, als Engelen hebben weinig interesse in onderzoek over openbaarheid van bestuur omtrent de BVD. Dichterbij de vraagstelling komen bestuurskundige G.H. Hagelstein en historicus Constant Hijzen.

Hagelstein gaat in zijn boek: *Nederlands parlamentsrecht: parlementaire commissies* concreter in op het openbaarheidsdebat. Hij doet dit aan de hand van de Commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. De vergaderingen van deze commissie zijn op grond van art. 50 RvOTK altijd besloten, waardoor parlementaire controle onmogelijk is.²⁹ Volgens Hagelstein is dit voor alle belanghebbende een dilemma tussen enerzijds een democratische rechtsstaat die controleerbaar is en anderzijds het staatsbelang. Controle is volgens Hagelstein niet mogelijk aangezien de dienst het beste tot zijn recht komt in de schaduw van de rechtstaat. Hierdoor kan worden gesteld dat de commissie en de BVD zich op het grensgebied van de rechtstaat begeven.³⁰

Hijzen stelt in zijn werk *Geheim gewroet in het duister: percepties en maatregelen ten aanzien van veiligheidsdiensten in Nederland 1918-1989* dat er vanaf het begin van de BVD weinig interesse is vanuit de regering en het parlement om de BVD streng te controleren. Er zijn wel vragen en kritiek, maar er wordt nooit echt met de vuist op tafel geslagen.³¹ Vanaf de jaren zestig begint een andere speler zich te mengen binnen het

²⁶ Hoekstra, *In Dienst*, 10.

²⁷ Dick Engelen, *De geschiedenis van de BVD* (Den Haag 1995) 39.

²⁸ Dick Engelen, *De BVD in de twintigste eeuw: de institutionele geschiedenis van de Binnenlandse veiligheidsdienst 1945-2000* (Den Haag 2002) 20.

²⁹ G.H. Hagelstein, *Nederlands parlamentsrecht: parlementaire commissies* (Groningen 1991) 261.

³⁰ Ibidem, 265.

³¹ Constant Hijzen, 'Geheim gewroet in het duister: percepties en maatregelen ten aanzien van veiligheidsdiensten in Nederland 1918-1989', *tijdschrift voor geschiedenis* (2012) 332-349, aldaar 347-348.

debat omtrent de BVD. De pers wordt in deze jaren kritischer omtrent de hele maatschappij en de BVD wordt hierbij niet gespaard. Hoewel de vraag naar openbaarheid van bestuur toeneemt, verandert in praktijk weinig. Dit verandert pas in de jaren tachtig als de kritiek zowel in de maatschappij als in de politiek heviger wordt.³²

In de werken *Tot het lachen ons vergaat: over de noodzaak van parlementaire aandacht voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten* en *More than a ritual dance: the Dutch practice of parliamentary oversight and control of the intelligence community* van Hijzen komt de vraagstelling nog meer terug. In deze werken beschrijft Hijzen de noodzaak van parlementaire controle van de diensten en dat deze meer openheid moeten nastreven om binnen onze democratie te passen.³³ Beide werken hebben echter weinig aandacht voor een uitgebreide analyse van de geschiedenis naar de vraag omtrent meer openbaarheid van bestuur binnen de geheime diensten.

Een andere bron van wetenschappelijk onderzoek naar de BVD is het onderzoeksbureau *Jansen en Janssen* die bekend staan om hun kritische blik op de politie, justitie en de geheime diensten. In het boek *De snuffelstaat: Nederland en de BVD* wordt duidelijk gemaakt dat er weinig sprake is van controle op eerst de BVD en nu de Algemene Inlichtingen- en veiligheidsdienst (AIVD). Openbaar maken van informatie is daarnaast bijna onmogelijk. Ook de ombudsman en de WOB zijn geen mogelijkheid, omdat de geheime dienst zich altijd kan verschuilen achter het argument dat ze geen openheid kunnen geven vanwege de staatsveiligheid.³⁴ In het boek *Onder druk: terrorismebestrijding in Nederland* erkent het bureau de noodzaak van terrorismebestrijding, maar geeft het aan dat de openheid van de diensten een probleem vormt omdat het discussies vermoeilijkt.³⁵

Naast deze werken zijn er ook onderzoeken gedaan naar de BVD door felle tegenstanders van de BVD. Aanhangers van linkse organisaties waren vanaf het begin al kritisch op de BVD en hun plek binnen de democratie.³⁶ Een voorbeeld hiervan is het

³² Hijzen, 'Geheim gewroet', 349.

³³ Constant Hijzen, 'Tot het lachen ons vergaat: over de noodzaak van parlementaire aandacht voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten', *S&D* (2013) 64-75, aldaar 73-75; Constant Hijzen, 'More than a ritual dance: the Dutch practice of parliamentary oversight and control of the intelligence community', *Security and human rights* (2013) 227-238, aldaar 228.

³⁴ Bureau Jansen en Janssen, *De snuffelstaat: Nederland en de BVD* (Amsterdam 2002) 200-210.

³⁵ Bureau Jansen en Janssen, *Onder druk: terrorismebestrijding in Nederland* (Breda 2006) 229-232.

³⁶ Chris Vos, Rens Broekhuism Lies Janssen en Barbara Mounier, *De geheime dienst: verhalen over de BVD* (Amsterdam 2005) 7.

boek *De BVD: samenzweren tegen ambtenaren, studenten, journalisten, dominees en andere democraten* van onderzoeksjournalist Rudie van Meurs. Van Meurs wordt gezien als de grondlegger van de onderzoeksjournalistiek en is uitermate kritisch over de BVD.³⁷ In het boek beschrijft hij dat de BVD niet binnen de democratie kan bestaan omdat het een ondemocratische organisatie is.³⁸ Hoewel Van Meurs af en toe vragen stelt omtrent de openheid van de BVD is dit niet zijn hoofddoel. Hij wil vooral aantonen dat de BVD zich bezighoudt met zaken die het daglicht niet kunnen verdragen.

Het boek *De tragiek van een geheime dienst* onderstreept deze negatieve kijk op de BVD in grote lijnen. De controle op de BVD stelt weinig voor en de BVD bepaalt zelf hoeveel informatie ze verschaffen aan de regering en het parlement.³⁹ Een nadeel van dit boek is dat het geschreven is vanuit de krakersbeweging waarmee de BVD in de jaren negentig veelal in aanraking komt. Hierdoor is het een sterk gekleurd werk en verre van objectief. Bovenstaande werken hebben één ding met elkaar gemeen. Ze raken allemaal debat omtrent openbaarheid van bestuur lichtjes aan. Het openbaarheidsdebat is echter nooit het hoofdonderwerp van het onderzoek. Onderzoeken omtrent de BVD gaan voornamelijk over de taken en het legitimeren van de geheime diensten.

Naast de BVD neemt ook het begrip openbaarheid van bestuur een prominente rol in binnen de vraagstelling. Het is daarom belangrijk om te weten wat er mee bedoeld wordt in dit onderzoek. Openbaarheid van bestuur kan worden gezien als een *contested concept*. Dit zijn begrippen die geen eenduidige definitie hebben en daardoor voor veel discussie zorgen.⁴⁰ Over openbaarheid als *contested concept* is veel onderzoek gedaan. In het eerder aangehaalde rapport *Openbaarheid openheid* stelt de onderzoekscommissie dat openbaarheid van bestuur essentieel is voor een verder democratisering van Nederland. Hierbij moet de overheid het geheimhoudingsbeginsel vervangen voor meer openbaarheid.⁴¹ Bestuurskundige L.E.M. Klinkers maakt onderscheid tussen verschillende vormen van openbaarheid. Zo kan er sprake zijn van alleen openbaarheid van de uitvoerende macht, maar ook van openbaarheid van alle verschillende organen binnen de politiek.⁴² Volgens rechtsgeleerde Eric Jan Daalder zijn er zelfs vier vormen

³⁷ Rudie van Meurs, boek *De BVD: samenzweren tegen ambtenaren, studenten, journalisten, dominees en andere democraten* (Amsterdam 1978) 175-182.

³⁸ Meurs, *BVD*, 23-24.

³⁹ Stichting voorlichting kraken, *De tragiek van een geheime dienst* (Nijmegen 1990) 38-39.

⁴⁰ W.B. Gallie, 'Essentially contested concepts', *Proceedings of the Aristotelian society* (1956) 184.

⁴¹ Commissie heroriëntatie overheidsvoorlichting, *Openbaarheid openheid* (Den Haag 1970) 4.

⁴² L.E.M. Klinkers, *Openbaarheid van bestuur* (Utrecht 1974) 19-20.

van openbaarheid. Ten eerste politieke openbaarheid, ten tweede actieve openbaarheid, ten derde passieve openbaarheid en als allerlaatst procedurele openbaarheid.⁴³ Politicologe Marja Wagenaar maakt nog onderscheid tussen openbaarheid en overheidsvoorlichting. Bij voorlichting gaat het over het contact tussen de overheid en haar burgers. Dit gebruiken politici vooral om zich te legitimeren.⁴⁴ Zowel openbaarheid als voorlichting zijn bestemd om een relatie te leggen tussen de overheid en de burger.

Bij een geheime dienst als de BVD is dit echter niet het geval. De BVD legitimeert en rapporteert niet aan de burger, maar aan de regering die vervolgens de burger inlicht. Volgens bestuurskundige Paul Frissen, historica Beatrice de Graaf en Hagelstein kunnen diensten zoals de BVD alleen hun werk doen als ze geheimen mogen bewaren.⁴⁵ Openbaarheid gaat in dit onderzoek niet over het openbaar zijn van de BVD naar de burger maar naar de regering en het parlement, die zichzelf en de BVD vervolgens moet verantwoorden aan de burger.

Nu duidelijk is wat onder openbaarheid wordt verstaan in dit onderzoek is het tijd om de opbouw van het onderzoek verder uiteen te zetten. Allereerst is gekozen voor de relatief rustige jaren vijftig als beginpunt, omdat dit een mooi contrast vormt met de chaotische jaren zestig. Vervolgens wordt er in de verschillende hoofdstukken gekeken naar het openbaarheidsdebat en hoe de verschillende actoren in het debat staan. De actoren zijn: het parlement en de daarbij behorende Commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten, de regering en de BVD. De volgende aspecten zijn hierbij belangrijk. In hoeverre informeert de BVD de regering, het parlement en de commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten?, Hoe wordt de BVD gecontroleerd? en welke normen houden partijen erop na omtrent openbaarheid van bestuur bij de BVD? Alle hoofdstukken zijn opgebouwd uit verschillende casussen. Rondom deze casussen wordt vervolgens gekeken naar het openbaarheidsdebat. Al deze casussen zijn eerder beschreven door academici, maar nooit vanuit het perspectief van het openbaarheidsvraagstuk. Het onderzoek stopt in 1990 omdat dan het communisme grotendeels verdwijnt in het westen. Daarnaast komt rond deze tijd het debat omtrent de AIVD op gang.

Om de verschillende aspecten en de hoofdvraag te beantwoorden zal gebruik worden gemaakt van secundaire literatuur en primaire bronnen. De secundaire

⁴³ Eric Jan Daalder, *Toegang tot overheidsinformatie: het grensvlak tussen openbaar en vertrouwelijk* (Den Haag 2005) 3-6.

⁴⁴ M. Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst* (Leiden 1997) 455.

⁴⁵ Frissen, *Het geheim*, 261-262; Beatrice de Graaf, *Theater van angst: de strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika* (Amsterdam 2010) 261-264.

literatuur zal bestaan uit wetenschappelijke literatuur zowel vanuit de tijd zelf als vanuit het heden. Daarnaast zal het bestaan uit werken van oud werknemers, journalisten, politici en wetenschappers. De primaire bronnen zullen vooral bestaan uit Eerste- en Tweede Kamerdebatten, bijlagen van Kamerdebatten, krantenartikelen en archiefstukken uit het Nationaal veiligheidsarchief en het Nationaal archief. Voor deze bronnen is gekozen, omdat deze openbaar zijn. Verslagen van de Commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten zijn gebruikt mits openbaar. Deze zijn echter veelal niet openbaar en/of niet compleet. Hetzelfde is het geval bij de archiefstukken van het Nationaal Veiligheidsarchief. Daarnaast zijn de artikelen over de BVD door de onderzoeksinstanties van politieke partijen en fysieke archiefstukken buiten beschouwing gebleven in verband met de grote en de haalbaarheid van het onderzoek.

De Kamerdebatten en bijlagen zullen verkregen worden met gebruik van het *statengeneraal digitaal archief* en *policial mashup*. Voor de krantenartikelen zal *Delpher* gebruikt worden. Om bij de goede Kamerdebatten te komen zal de secundaire literatuur bestudeerd worden aangezien hierin vaak belangrijke debatten worden aangehaald. Naast deze methode zal er ook gebruik worden gemaakt van de zoekfuncties binnen de archieven met de volgende zoektermen: BVD, B.V.D., binnenlandse veiligheidsdienst, geheime dienst, commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Naast deze termen zal ook gezocht worden op de termen omtrent de casussen zelf. Vervolgens zal binnen deze debatten kritisch gekeken worden over wat ze vertellen over het debat omtrent de BVD en openbaarheid van bestuur. Debatten gaan zelden rechtstreeks over het openbaarheidsvraagstuk omtrent de BVD. Daarom is het belangrijk om uitspraken goed te analyseren om op die manier de meningen van politici binnen het debat te achterhalen. Het onderzoek is grotendeels in de verleden tijd geschreven. Alleen de uitleg over de hoofdstukindeling, de slotconclusie en de analyses van de verschillende Kamerdebatten zijn in de tegenwoordige tijd geschreven.

Een start in rustig vaarwater

Zoals beschreven in de inleiding waren de jaren vijftig relatief rustig voor de BVD. Dit had te maken met de voorgeschiedenis van de in 1949 opgerichte BVD. In Nederland was lange tijd na de afscheiding met België geen plaats voor een geheime dienst, omdat een neutraliteitsbeleid gevoerd werd. Hiermee hoopte de regering weg te blijven van de buitenlandse machtspolitiek. Dit veranderde na de Tweede Marokkaanse crisis (1911) waardoor een oorlog steeds dichterbij kwam. Hierdoor richtte de generale staf van de Nederlandse krijgsmacht het *Studiebureau Vreemde Legers* op (1912).⁴⁶ In 1914 werd dit onder invloed van de Eerste Wereldoorlog vervangen door de *Generale Staf III* (GSIII). Revolutionaire bewegingen en de slechte economische situatie zorgden in 1918 voor spanningen.⁴⁷ De onuitwisbare indruk die de oorlog had achtergelaten en de revolutionaire bewegingen werden als legitimatie gezien om door te gaan met de geheime dienst. In 1919 ging GSIII verder onder de naam *de Centrale Inlichtingendienst* (CI).⁴⁸

De CI was voornamelijk bezig met het verkrijgen van informatie omtrent linkse partijen. De invulling van deze taak was geheel aan het CI zelf, want zowel de regering als het parlement bemoeide zich niet met de veiligheidsdienst.⁴⁹ Dit kwam pas in de jaren dertig toen ook extreemrechtse partijen de kop opstaken. De regering wilde niet dat de CI zich hiermee zou bemoeien. Teveel op de nationaalsocialisten letten kon leiden tot frictie met Duitsland en dat paste niet in het neutraliteitsbeleid.⁵⁰ Na de inval van Duitsland ging de Nederlandse regering zich meer bemoeien met het opzetten van een nieuwe geheime dienst aangezien de oude diensten opgeheven werden door de Duitsers. Vanuit Engeland probeerde de regering inlichtingen te verkrijgen omtrent Engelandvaarders, verzetsstrijders en overlopers. Tevens werd gezocht naar informatie over revolutionairen. Dit gebeurde uit angst voor een revolutionaire machtsgreep bij een eventueel einde van de oorlog.⁵¹ In korte tijd werden verschillende inlichtingendiensten opgericht, zoals een nieuwe *Centrale Inlichtingendienst*, *Bureau Inlichtingen* en het *Bureau Nationale Veiligheid* (vlak na de oorlog).⁵² In 1949 koos de

⁴⁶ R. Schuurisma, *Vergeefs onzijdig. Nederlands neutraliteit 1919-1940* (Utrecht 2005) 21.

⁴⁷ B. de Graaff, *De communistische erfenis, bibliografie en bronnen betreffende de CPN* (Amsterdam 1997) 97-112.

⁴⁸ Hijzen, 'Geheim gewroet', 337.

⁴⁹ Dick Engelen, *De militaire inlichtingendienst* (Den Haag 2000) 51.

⁵⁰ Hijzen, 'Geheim gewroet', 340.

⁵¹ H. Van der Zee, *De Nederlandse kolonie in Engeland 1940-1945* (Amsterdam 2005) 32-33.

⁵² Engelen, *Geschiedenis*, 50; De Jong, *Koninkrijk der Nederlanden IX* (Amsterdam 1969-1984) 917-918.

regering zonder inmenging van het parlement ervoor om de BVD op te zetten die in tegenstelling tot bovenstaande diensten wel budget had om goed te functioneren.⁵³ Samen met de oprichting van de BVD kwamen ook nieuwe discussies op gang over geheime diensten.

Is de Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdiensten het antwoord?

Toch stonden de jaren vijftig omtrent de BVD te boek als een relatief rustige tijd. Dit was deels te verklaren, omdat kritiek vooral geuit werd vlak voor en na de oprichting op 8 augustus 1949. Die storm aan kritiek ging begin jaren vijftig al snel liggen. Op 22 juli 1949 liet CPN-kamerlid Henk Gortzak weten dat de BVD een liberaal instrument was binnen de klassenstrijd en dat deze nog voor oprichting geliquideerd diende te worden.⁵⁴ Hierin werd Gortzak gesteund door KNP-kamerlid Charles Welter die de BVD een geldverslindende en bureaucratische dienst vond.⁵⁵ CHU Tweede Kamerlid Henk Beerink en Eerste Kamerlid J. Rijers (CHU) gingen een stap verder en vergeleken de BVD met de Gestapo.⁵⁶ De kritiek was hevig bij veel partijen. Frans Goedhart (PvdA) noemde de BVD een gevaar voor de rechtsstaat. Volgens hem was een geheime dienst nodig tegen de communistische bedreiging, maar was de BVD daar niet geschikt voor. Vooral omdat de BVD teveel bezig was met randzaken. *“Het bureau [...] waarvan men het nummerbord verwijderd heeft.[...] Het personeel van de dienst is het verboden zich voor de ramen van het gebouw te vertonen.”*⁵⁷

Goedhart geloofde in een geheime dienst, maar bij de BVD lag dat de aandacht teveel op randzaken. Goedhart wilde meer openheid vanuit de BVD om te kunnen controleren wat de BVD deed om het land te beschermen. Minister van Binnenlandse Zaken Frans Teulings (KVP) kon niet veel meer dan vragen om vertrouwen. Ook probeerde hij schrikbeelden omtrent de dienst weg te nemen door het opsommen van de taken van de BVD.⁵⁸ Hoewel deze verdediging verre van sterk leek werden de begrotingen van de dienst de eerste jaren goedgekeurd.⁵⁹ Dit had voornamelijk te maken

⁵³ Hijzen, 'Geheim gewroet', 344.

⁵⁴ HTK, 1948-1949, Handelingen, 72^e vergadering, 22-07-1949, 1788.

⁵⁵ HTK, 1948-1949, Handelingen, 23^e vergadering, 18-11-1949, 592.

⁵⁶ HTK, 1949-1950, Handelingen, 23 vergadering, 18-11-1949, 590-591; HEK, 1949-1950, Handelingen, 25^e vergadering, 23-02-1950, 353.

⁵⁷ HTK, 1949-1950, Handelingen, 23^e vergadering, 18-11-1949, 591-592.

⁵⁸ Constant Hijzen, *Vijandsbeelden: de veiligheidsdiensten en de democratie 1912-1922* (Amsterdam 2016) 123.

⁵⁹ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 124.

met het feit dat de meeste partijen de BVD als een noodzakelijk kwaad zagen.⁶⁰ Hiermee leek de roep om opheffing van de dienst langzaam te verdwijnen. Begin jaren vijftig leek de vraag om opheffing naar de achtergrond te verdwijnen en kwam daar de vraag naar meer controle op de BVD voor terug.

Charles Welter gaf aan dat de BVD meer openheid moest nastreven, omdat het anders niet binnen de democratie paste. Openbaarheid was volgens Welter het sterkste wapen van de democratie. *“Ik meen, dat geheime machinaties tegen de gevestigde orde van zaken het best worden ontmaskerd door ze in het openbaar te signaleren [...] Openbaarheid is altijd het [...] krachtigste wapen van een democratie geweest”*⁶¹ Dit standpunt werd gesteund door Beernink die van mening was dat Teulings meer informatie moest verstrekken omtrent het doen en laten van de dienst.⁶² Welter zou een jaar laten zijn standpunt kracht bijzetten door aan te geven dat het onverantwoord was om geld uit te geven aan een dienst waarvan niemand wist wat ze ermee deden. *Hierover verkeert een groot deel der Kamer en [...] het Nederlandse volk in onwetendheid.[...] omdat hij (regering) niet van de Kamer kan en mag verwachten, dat zij uitgaven [...] zal voteren. zonder [...] besef te hebben wat er met dit bedrag gebeurt.*⁶³ Voor Beernink en Welter kon de BVD niet binnen de democratie bestaan zolang er geen openheid verschaft werd. De dienst was namelijk oncontroleerbaar en dat stond volgens beiden haaks op wat een democratie was.

Teulings reageerde alleen op de eerste opmerking. Openheid was volgens Teulings geen optie aangezien de taken van de BVD niet in het openbaar besproken konden worden. *“In verband met het ten dele geheime karakter van deze maatregelen is het niet mogelijk, dat ik [...]volledig opening van zaken geef”*.⁶⁴ Alleen vragen stellen over openheid leek niet te werken, waardoor de PvdA besloot het over een andere boeg te gooien. De eerste vorm van parlementaire controle kwam in zicht nadat Jaap Burger (PvdA) aangaf dat zijn partij de begroting niet meer zou goedkeuren bij het uitblijven van een commissie voor de veiligheidsdiensten.⁶⁵ Hierover werd al langer gedebatteerd, maar er zat geen schot in de zaak alvorens deze harde stellingname. Teulings vond het

⁶⁰ HTK, 1949-1950, Handelingen, 23^e vergadering, 18-11-1949, 591.

⁶¹ HTK, 1950-1951, Handelingen, 27^e vergadering, 30-11-1950, 722

⁶² HTK, 1950-1951, Handelingen, 27^e vergadering, 30-11-1950, 722; HTK, 1950-1951, Handelingen, 28^e vergadering, 01-12-1950, 737.

⁶³ HTK, 1951-1952, Handelingen, 21^e vergadering, 27-11-1951, 602.

⁶⁴ HTK, 1950-1951, Handelingen, 28^e vergadering, 01-12-1950, 736.

⁶⁵ HTK, 1951-1952, Handelingen, 64^e vergadering, 20-03-1951, 1980.

namelijk een slecht idee om een commissie in te stellen waarin moeilijke vragen gesteld konden worden die een nadelige uitwerking op de dienst konden hebben.⁶⁶ De inmiddels nieuwe minister Binnenlandse Zaken Louis Beel (RKSP) accepteerde het standpunt van Burger echter wel en op 26 maart 1952 werd de Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst ingesteld.⁶⁷ Deze commissie werd door de fractievoorzitters van de vijf grootste partijen bemand.⁶⁸

Bovenstaande Kamerdebatten laten zien dat de vraag naar meer openheid omtrent de BVD al snel na de oprichting van de dienst de kop opsteekt. Het geheimzinnige karakter van de dienst past volgens de critici niet binnen een democratie waarbij openbaarheid een belangrijke rol speelt. Vanuit het parlement vragen mensen als Gortzak, Beernink en Welter naar details over de dienst, maar krijgen nooit antwoord. Niet alleen de kleinere of radicale partijen stellen vragen maar ook meer gematigde partijen zoals de PvdA zijn kritisch. Het afkeuren van de begroting door de PvdA is een sterk signaal dat de partij meer openheid wil rondom de BVD. De dienst kan blijven bestaan, maar moet controleerbaar worden middels een commissie. Voor deze partijen past de BVD in de huidige vorm niet binnen de democratie. Vanuit de regering is een meer teruggetrokken houding te zien. Teulings stopt snel met het beantwoorden van alle vragen en verstoopt zich steeds meer achter de geheimhoudingsplicht. Voor hen lijkt meer openbaarheid van bestuur rondom de BVD niet essentieel voor de democratie. Zoals eerder beschreven is de BVD ook voor de regering een noodzakelijk kwaad. Zij lijken echter te vinden dat de BVD op de grens staat van de democratie en niet erover. De dienst functioneert goed omdat er geslotenheid bestaat.

De invoering van de Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst luidt het begin van een relatief rustige periode in voor de BVD. De spanning tussen het parlement, de regering en de BVD verdwijnt snel na de invoering.⁶⁹ Met de commissie lijkt het parlement een belangrijke stap gezet te hebben richting meer openheid omtrent geheime diensten. Hoewel dit op papier zeker het geval lijkt, zitten er een aantal haken en ogen aan de commissie. Het eerste dat opvalt is dat alleen de BVD gekoppeld wordt aan de commissie. De militaire- en buitenlandse inlichtingendienst vallen pas vanaf

⁶⁶ NL-HANA, KMP, 2.01.03, inv.nr 1842, Toelichting minister binnenlandse zaken op begroting 1951, 24 januari 1951.

⁶⁷ HTK, 1952-1953, Handelingen, 67^e vergadering, 26-03-1952, 2030.

⁶⁸ Engelen, *geschiedenis*, 103.

⁶⁹ Hijzen, *Vijandbeelden*, 128.

1966 onder de commissie.⁷⁰ Een tweede zwakke punt is het feit dat de commissie sporadisch bijeenkomt.⁷¹ Dit heeft te maken met het feit dat de leden van de commissie de al drukbezette fractievoorzitters zijn. De leden hebben daarnaast geheimhoudingsplicht ten opzichte van het parlement.⁷² Het parlement krijgt pas in 1967 een eerste verslag vanuit de commissie.⁷³ Een laatste vraagteken kan gezet worden bij de keuze dat alleen de vijf grootste partijen deelnemen in de commissie. De CPN en andere kleine partijen worden hierdoor bewust buiten de loep gehouden. Voor deze partijen zorgt de commissie voor weinig openheid.

BVD blijft veelal onder de radar

Ondanks deze minpunten ging de storm na de invoering van de commissie snel liggen. Dit was volgens historicus Eleni Braat te danken aan het feit dat politici het debat omtrent de BVD niet interessant genoeg vonden. Verder debatteren zou niet veel opleveren bij verkiezingen.⁷⁴ Toch waren er in de jaren vijftig nog drie momenten waarin het openbaarheidsdebat omtrent de BVD ter sprake kwam in de Kamerdebatten. Het eerste debat ontstond begin jaren vijftig nadat voorzitter van de bijzondere voorlichtingscommissie (BVC) Joop Landré minister president Willem Drees (PvdA) vroeg om voorlichter te mogen worden van de BVD. Landré wilde de BVD als propagandamachine gaan gebruiken tegen het communisme.⁷⁵ BVD directeur Louis Einthoven (1949-1961) wilde dit niet omdat hij liever zelf bepaalde wanneer met de pers gesproken werd. Minister Beel koos uiteindelijk Einthovens kant, maar eiste wel een neutrale woordvoerder, omdat de BVD niet het recht had om deze uit de eigen gelederen te benoemen.⁷⁶ Dit voorbeeld liet goed zien hoe gesloten de BVD nog steeds was. De pers werd buiten gehouden en alleen te woord gestaan op door Einthoven gekozen momenten.

Het tweede voorbeeld waarbij openheid een belangrijke rol speelde binnen het parlement was toen Jaap Burger (PvdA) in 1954 vragen stelde over de BVD. Volgens Burger die, voorzitter was van de commissie, kon deze alleen functioneren als zij genoeg

⁷⁰ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 133-134.

⁷¹ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 153.

⁷² Stuk rood vlees, <http://stukroodvlees.nl/schoothond-of-waakhond-de-parlementaire-controle-op-geheime-diensten-in-nederland/> (geraadpleegd op 01-04-2017).

⁷³ Dick Engelen, *Geschiedenis*, 97.

⁷⁴ Stuk rood vlees, <http://stukroodvlees.nl/schoothond-of-waakhond-de-parlementaire-controle-op-geheime-diensten-in-nederland/> (geraadpleegd op 01-04-2017).

⁷⁵ NL-HANA, KNP, 2.03.01, inv.Nr.11808, Voorzitter Landré aan de minister president 22 augustus 1952.

⁷⁶ Hijzen, *Vijandbeelden*, 149.

informatie verkreeg vanuit de BVD. Voor Burger was de commissie essentieel, omdat deze ervoor moest zorgen dat de BVD te handhaven viel binnen de democratie. Om dit te bereiken vroeg Burger om drie dingen. Hij vroeg naar het hoofddoel van de BVD, de effectiviteit (indeling en diversiteit op de werkvloer) en de inspanningen. Burger wilde met deze informatie de angst voor de BVD wegnemen.⁷⁷ Eindhoven en Beel beantwoordden deze vragen maanden later en waren hierbij erg terughoudend. De vragen werden niet echt beantwoord, maar Burger en de rest van de commissie vroegen niet verder.⁷⁸ Weer was te zien dat de vraag naar meer openheid onbeantwoord bleef. De regering en de BVD hielden de boot duidelijk af. Voor hen was meer openheid geen vereiste. Hiermee toonde ze aan dat de commissie niet goed ingelicht werd. Echter was dit niet alleen te wijten aan de BVD en Eindhoven, maar ook aan het gebrek aan slagvaardigheid bij de commissie en het parlement. Er werd niet doorgevraagd en ze lieten zich blij maken met een dode mus.

Later in de jaren vijftig kwamen meer incidenten waarbij de BVD en andere inlichtingendiensten betrokken waren. Het waren zelfs meer dan eens problemen tussen de verschillende diensten onderling. Minister president Willem Drees vond dat er een oplossing moest komen en vroeg secretaris-generaal Cees Fock (VVD) om een oplossing. Fock wilde een sterke coördinator instellen. Deze coördinator moest toegang krijgen tot alle gegevens. Om dit voor elkaar te krijgen moest eerst het Koninklijk Besluit van 1949 opengebroken worden, omdat Eindhoven dit vaak gebruikte om zich achter te verschuilen. Hierin stond namelijk dat de hoofden van verschillende geheime diensten de verantwoordelijkheid droegen over het geheim houden van werkzaamheden/informatie omtrent de diensten. Ook stond hierin dat alleen informatie gegeven moest worden die door de hoofden nodig geacht werd.⁷⁹ Ondanks grote bezwaren werd op 3 april 1956 F.J. Kist (Vice Admiraal) aangesteld als coördinator.⁸⁰ Het eerste dat Kist deed was het instellen van het Comité voor Verenigde Inlichtingendiensten Nederland (CVIN).⁸¹ Dit zorgde ervoor dat de BVD vanaf 1956 maandelijks verslagen ging publiceren.⁸²

⁷⁷ NL-HANA, KMP, 2.03.01. inv.nr. 4735, Notitie Burger aan minister Binnenlandse zaken, november 1954.

⁷⁸ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 152.

⁷⁹ Stichting Argus, <http://www.stichtingargus.nl/bvd/par/kb1949.pdf> (geraadpleegd op 31-05-2017).

⁸⁰ 'Coördinator benoemd voor veiligheidsdiensten: Commissie opgeheven wegens gebrek aan gezag en bevoegdheden', *Het parool* (3 april 1956) 1.

⁸¹ Kluiters, *De Nederlandse inlichten- en veiligheidsdiensten*, 170-172.

⁸² Hijzen, *Vijandsbeelden*, 162.

Bovenstaande casus liet goed zien dat de hoofden van de verschillende diensten weinig hadden met openbaarheid van bestuur. Bij moeilijke vragen verstopte ze zich achter het Koninklijk Besluit. Dit zorgde ervoor dat vanuit de BVD weinig vraag was naar meer openheid. Deze vraag was er wel bij de regering en het parlement. Om meer openheid te krijgen wilden ze een coördinator instellen die net als de commissie een schakel moest vormen tussen de BVD en de regering/parlement. Dit vond de regering belangrijk genoeg om hiervoor het Koninklijk Besluit open te breken. Het aanstellen van een coördinator was de eerste keer dat de regering sinds de oprichting van de BVD het eens was met de critici in het parlement omtrent meer openheid rondom de BVD.

Conclusie

In eerste instantie lijkt het openbaarheidsdebat omtrent de BVD redelijk aanwezig in de jaren vijftig. Vanuit het parlement komen snel vragen die indirect in verband staan met het openbaarheidsdebat. Door vragen te stellen over de kosten en taken van de BVD laat een deel van het parlement zien dat deze informatie niet beschikbaar is. Daarnaast vinden ze het geheimzinnige karakter rondom de dienst in strijd met de democratie. Niet alleen de communisten en andere kleine partijen spelen hierbij een rol, maar ook een gematigde partij als de PvdA mengt zich in de Kamerdebatten. Waar een partij als de CPN de BVD weg wilt hebben zoekt de PvdA naar een oplossing waarin de BVD meer openheid toont. Voor deze partijen is openheid omtrent de BVD een voorwaarde om de dienst te accepteren binnen de democratie.

De PvdA speelt vervolgens een belangrijke rol bij het tot stand komen van de Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst. De commissie zorgt echter niet voor meer openheid richting parlement, maar veel vragen worden daar niet over gesteld. Het parlement lijkt genoeg te nemen met een waakhond zonder tanden. Een reden hiervoor kan zijn dat het parlement in eerste instantie niet inziet dat de commissie weinig toevoegt. Het parlement lijkt blij te zijn met de slag die ze gewonnen hebben en zien daardoor de gebreken van de commissie niet.

Vanuit de regering is er vanaf het begin terughoudendheid te zien. Men verstopt zich snel achter de geheimhoudingsplicht of gaat niet in op vragen omtrent openheid. Alleen in de casus rondom het instellen van een coördinator laat de regering zien meer openheid te verlangen van de geheime diensten. De regering lijkt met uitzondering van de PvdA (tot en met 1958 deelnemer van verschillende regeringen) geen voorstander van meer openheid omtrent de BVD. De reden hiervoor kan zijn dat zij de BVD als

noodzakelijk kwaad zien en het daarom accepteren dat die op de grens van de democratie opereert. Daarnaast vinden zij dat de BVD alleen kan functioneren met een bepaalde mate van geheimhouding.

Bij de BVD is dezelfde terughoudendheid te zien. De BVD verstopt zich vaak achter het Koninklijk Besluit. Hierin staat vermeld dat de BVD zelf mag bepalen welke informatie ze wel en niet willen geven. Dit zorgt tevens voor geslotenheid richting de commissie. Het voorbeeld waarin Burger informatie opvraagt over de BVD is hier een goed voorbeeld van. Ook de pers wordt geweerd door de BVD en tot midden jaren vijftig kiest de BVD zijn eigen woordvoerder. De BVD kiest zelf wanneer met de pers gesproken wordt. Het laat goed zien hoeveel de vrijheid BVD heeft. Hiermee toont de dienst aan dat het in de jaren vijftig niet bezig was met meer openbaarheid van bestuur.

De storm zet aan: omsingelt door critici

Zoals in voorgaand hoofdstuk beschreven had de BVD in de jaren vijftig weinig te duchten van critici. Hoewel vanuit communistische hoek altijd kritiek afgevuurd werd op de BVD was die uit andere politieke stromingen halverwege de jaren vijftig veelal verstomd. Dick Engelen en Constant Hijzen waren het erover eens dat Eindhoven de BVD in 1961 oppermachtig achterliet.⁸³ Deze relatieve rust werd echter snel verstoord begin jaren zestig. Niet alleen vanuit de verschillende politieke stromingen, maar ook vanuit de media kwam meer kritiek. De BVD-top bespeurde zelfs een algeheel negatief beeld omtrent de BVD bij de media.⁸⁴

De kritiek kwam deels voort uit het feit dat de angst voor het communisme meer naar de achtergrond verdween, waardoor de belangrijkste steiger waarop de BVD gebouwd was aan het wankelen werd gebracht.⁸⁵ Daarnaast stonden de jaren zestig bekend om de protestgeneratie, die kritisch was over de autoriteiten.⁸⁶ Deze generatie en de verminderde angst voor het communisme was een gevaarlijke cocktail voor de BVD. Een voorbeeld hiervan was de affaire-Remmerswaal. Hierbij gebruikte een agent de BVD als dreigement tegen een vermeende republikein. Deze ging hiermee naar de media die hierover vervolgens kritische vragen stelden.⁸⁷

In dit hoofdstuk zullen de jaren zestig beschreven worden aan de hand van een korte introductie omtrent de nieuwe directeur Sinninghe van Damsté en twee casussen. Allereerst zal gekeken worden naar de telefoontap-affaire (1963-1967). Daarna wordt gekeken naar de rol van de BVD bij antecedentenonderzoeken, het daarbij behorende ambtenarenverbod en een onderzoeksrapport van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers (VWO). Dit zijn bekende casussen voor academici, maar zijn nooit bestudeerd vanuit het perspectief van het openbaarheidsdebat.

Zoals hierboven beschreven ging Eindhoven in 1961 met pensioen en werd hij opgevolgd door Sinninghe van Damsté. Waar Eindhoven vooral confrontaties zocht met de bestuurders in Den Haag wilde Damsté de contacten verbeteren. Op deze manier hoopte hij de BVD in rustig vaarwater te houden.⁸⁸ De BVD was immers niet populair bij

⁸³ Dick Engelen, *Frontdienst: de BVD in de koude oorlog* (Amsterdam, 2007) 55-65; Hijzen, *Vijandbeelden*, 169-171.

⁸⁴ SSA AIVD, *Aurorabijeenkomsten*, 7 maart 1966.

⁸⁵ Aerts, *Land van kleine gebaren*, 274-275; Engelen, *Frontdienst*, 68-69.

⁸⁶ H. Righart, *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 2011) 16-17; Engelen, *Frontdienst*, 68-69.

⁸⁷ Engelen, *Frontdienst*, 68.

⁸⁸ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 182-183.

de politici. De CPN en PSP bleven zoals verwacht onverminderd kritiek leveren, maar ook minister van Binnenlandse Zaken Toxopeus (VVD) noemde de BVD een noodzakelijk kwaad.⁸⁹ Deze negatieve houding was nadelig aangezien de BVD afhankelijk was van politiek Den Haag. Damsté stelde zichzelf twee doelen. Allereerst moest het contact met politici verbeteren. Daarnaast moest de BVD langzaam in de maatschappij integreren, om de kritiek te verminderen.⁹⁰ Ondanks deze voornemens ging het snel mis in de jaren zestig.

Wie luistert mee?

De telefoontap-affaire werd vreemd genoeg niet in Nederland afgetrapt, maar in West-Duitsland. In 1962 dachten enkele journalisten van het weekblad *Der Spiegel* dat ze afgeluisterd werden.⁹¹ Het duurde niet lang voordat de discussie omtrent het afluisteren ook naar Nederland oversloeg. Anne Vondeling (PvdA), voorzitter van de Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst (1962-1965), stelde viceminister-president Henk Korthals (VVD) vragen erover. Hij was erin geïnteresseerd hoe het in Nederland gesteld was met het telefoongheim. Marcus Bakker (CPN) deed er nog een schepje bovenop door te vragen of de regering ook andere overheidsinstellingen kon afluisteren. Korthals gaf aan niets te weten van afluisterpraktijken.⁹² *“Kan niet zeggen, dat het telefoongheim onder alle omstandigheden kan worden gewaarborgd. [...] Het is mij ook niet bekend, [...] dat bepaalde overheidsinstanties wel gebruik maken van de mogelijkheid tot afluisteren.”*⁹³

Hoewel het begin van deze affaire vaker besproken is in andere werken wordt zelden gekeken naar het openbaarheidsdebat omtrent de BVD. Korthals' antwoord laat goed zien hoe met openbaarheid omtrent de BVD omgegaan wordt. Het is namelijk een nietszeggend antwoord. Het is een ontkenning noch een bevestiging. Het kan zijn dat Korthals echt niets weet van de afluisterpraktijken. Als dit waar is, dan is het de vraag hoe open de BVD is naar de commissie en de regering. Naar de commissie is weinig openheid aangezien het Vondeling zelf is die de vragen stelt. Het kan echter ook dat de minister bewust niets zegt te weten om de orde te bewaren. Is het de minister of de BVD die geen openheid geeft? Precies kan deze vraag nooit beantwoord worden, maar het is

⁸⁹ HTK, 1960-1961, Handelingen, 22^e vergadering, 24-11-1960, 2372.

⁹⁰ SSA AIVD, Aurorabijeenkomsten, 27-06-1961; SSA AIVD, Aurorabijeenkomsten, 27-09-1961.

⁹¹ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 186.

⁹² HTK, 1962-1963, Handelingen, 23^e vergadering, 06-12-1962, 3349-3350.

⁹³ HTK, 1962-1963, Handelingen, 23^e vergadering, 06-12-1962, 3349.

duidelijk dat openheid geen hoogtij viert tijdens dit debat.

De echte openbaring kwam pas een jaar later. Op 23 oktober 1963 werd bij de aurorabijeenkomst (wekelijkse vergaderingen BVD-top) besloten dat de regering met een verklaring moest komen waarin het afluisteren van telefoongesprekken werd erkend. *“De regering zal nu een duidelijke verklaring moeten afleggen dat men dit doet omdat de maatschappelijke ontwikkeling dit eist.”*⁹⁴ Dit naar aanleiding van de steeds groter wordende druk. Op 24 oktober gaf Toxopeus een verklaring af dat de BVD bij hoge uitzondering telefoons kon afluisteren. *“Kan in uitzonderlijke gevallen, wanneer een directe bedreiging [...] is, inderdaad telefoongesprekken afluisteren.”*⁹⁵ Hoewel dit een grote stap vooruit leek te zijn, werden ook genoeg vragen niet beantwoord. Evert Jan Harmsen (BP) en Bakker (CPN) vroegen bijvoorbeeld of de commissie op de hoogte was van de afluisterpraktijken. *“Heeft deze vaste Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst er dan niets van geweten?”*⁹⁶ Dit werd gevraagd, omdat een negatief antwoord dat het parlement ook haar laatste controlemechanisme verloren had. Daarnaast vroeg Vondeling bij tv-rubriek *Achter het nieuws* naar de frequentie van de afluisterpraktijken.⁹⁷

De eerste vraag werd zowel door Toxopeus als minister president Victor Marijnen (KVP) niet beantwoord. Beiden antwoordden uitgebreid tijdens de betreffende Kamerdebatten, maar spraken met geen woord over de vraag of de commissie wist van de afluisterpraktijken. De tweede vraag werd ook met weinig openheid beantwoord door Marijnen. Op 29 oktober 1963 verklaarde hij geen mededelingen te kunnen doen, omtrent de frequentie i.v.m. staatsveiligheid. *“Het zal de Kamer duidelijk zijn, dat ik om redenen van staatsveiligheid [...] géén mededelingen kan doen [...]in hoeveel gevallen toestemming tot afluisteren is gegeven.”*⁹⁸ Vondeling beaamde deze uitspraak een aantal weken later. Hij deed dit, omdat hij als voorzitter van de commissie cijfers had verkregen over de frequentie van het afluisteren. Deze wilde hij echter niet delen met het parlement. *“Wat de frequentie en de omvang van het afluisteren betreft, moet ik volstaan met te verklaren, dat de mededeling door minister-president op 29 oktober dat een dergelijke opdracht hoogst zelden wordt gegeven gerechtvaardigd is zowel door de*

⁹⁴ SSA AIVD, Aurorabijeenkomsten, 23-10-1963.

⁹⁵ HTK, 1963-1964, Handelingen, 2^e vergadering, 24-10-1963, 149.

⁹⁶ HTK, 1963-1964, Handelingen, 2^e vergadering, 24-10-1963, 150; HTK, 1963-1964, Handelingen, 8^e vergadering, 29-10-1962, 222.

⁹⁷ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 188.

⁹⁸ HTK, 1963-1964, Handelingen, 8^e vergadering, 29-10-1963, 222.

*cijfermatige als door andere gegevens, die aan de commissie verstrekt zijn.*⁹⁹ Waar de meeste Kamerleden Vondeling bedankten voor het antwoord was Hans Bruggeman (PSP) kritisch. Hoewel hij niet direct kritiek had op het antwoord, gaf die wel een steek onder water door het geheimhouden van gegevens door Vondeling belachelijk te maken. *"Ik stel met nadruk voorop, dat de gegevens waarvan ik gebruik maak, op papier staan en dat ik in de gevallen, waarbij het mij niet is toegestaan de gegevens bekend te maken, persoonlijk met de daarbij betrokkenen een onderhoud heb gehad".*¹⁰⁰

De affaire rondom het afluisteren van telefoongesprekken zorgt voor veel Kamerdebatten waarin indirect vragen gesteld worden over openheid en informatievoorziening tussen de regering, het parlement en de BVD. Het eerste dat opvalt is het feit dat het bijna een jaar duurt voordat de regering het afluisteren van telefoongesprekken bekent. Het tweede dat hierbij opvalt is het feit dat de regering dit beslist naar aanleiding van de aurorabijeenkomst. De BVD lijkt hier een teken van meer openheid te vertonen. In het begin lijkt het alsof de regering het liefste stil houdt dat het telefoongeheim niet meer gewaarborgd wordt. Anne Vondeling legt de regering in het begin echter het vuur aan de schenen door als voorzitter van de commissie in het beginstadium van het debat de meeste vragen te stellen. Hij vraagt allereerst voor waarborging van het telefoongeheim en vervolgens naar de frequentie. Het lijkt erop dat hij het als voorzitter van de commissie meer openheid vanuit de BVD en regering verwacht richting de commissie. Zonder openheid na de commissie lijkt Vondeling de BVD niet te accepteren binnen de democratie.

Het feit dat Vondeling deze vragen stelt betekent waarschijnlijk dat hij de antwoorden niet wist en dat is vreemd te noemen aangezien hij de BVD moet controleren als voorzitter van de commissie. Betekent dit dat de BVD/regering de commissie niet ingelicht heeft over de afluisterpraktijken? Precies is deze vraag niet te beantwoorden, maar het toont aan dat er ruis bestaat op de lijn tussen de commissie en de BVD/regering. In een later stadium van het debat neemt Vondeling echter dezelfde rol in als Toxopeus en Marijnen. Hij beroept zich namelijk op de geheimhoudingsplicht. Hieruit blijkt dat Vondeling openheid naar de commissie belangrijker vindt dan naar het parlement. Hij ziet in de commissie het controlemechanisme dat het parlement niet kan zijn. Hiermee toont die aan dat hij openheid naar de commissie belangrijker vindt dan

⁹⁹ HTK, 1963-1964, Handelingen, 14^e vergadering, 19-11-1963, 436.

¹⁰⁰ HTK, 1963-1964, Handelingen, 14^e vergadering, 19-11-1963, 439.

naar buiten toe.

Net als Vondeling verschuilen Toxopeus en Marijnen zich achter de geheimhoudingsplicht. In tegenstelling tot de critici zien zij het gebrek aan openheid niet als een probleem. Een dienst die zijn taken goed uitvoert is belangrijker dan meer openheid. Bruggemans zet hier vraagtekens bij met zijn opmerking. Hij lijkt te willen zeggen dat het moeilijk is om iemand te vertrouwen die zich achter geheime informatie verschuilt. Hiermee sluit hij zich aan bij de kritiek uit de jaren vijftig dat het karakter van de BVD in strijd is met de democratie. Verder schuiven Toxopeus en Marijnen de commissie vaak naar voren. Deze komt echter zelden bijeen en wordt daarom niet serieus genomen door de critici van de BVD. Om dit probleem te verhelpen komt de commissie vanaf 1962 vaker bijeen. De commissie wordt steeds kritischer en probeert meer antwoorden te geven op vragen vanuit het parlement.¹⁰¹

Het debat laat zien dat zowel de regering als de BVD niet het achterste van hun tong laten zien. Zij zien de BVD nog steeds als een dienst die op de grens van de democratie opereert. Vanuit het parlement wordt door verschillende partijen indirect gevraagd om meer openheid. De BVD past volgens hen niet in de democratie zonder openbaarheid van bestuur. Opvallend hierbij is dat het vooral over de kleinere of radicalere partijen gaat. Ondanks deze verschillende standpunten komt in 1967 een einde aan de affaire met een wetsvoorstel omtrent het telefoongeheim. Hierin staat dat vier ministers toestemming moeten geven voordat de BVD een telefoongesprek mag afluisteren.¹⁰² Het enige dat opvalt omtrent openbaarheid bij deze wet is het feit dat de onafhankelijke rechter uit de wet geschrapt is naar advies van de BVD en de commissie.¹⁰³ Vreemd genoeg wordt hierover niets geschreven in de kranten en niets over gevraagd in het parlement. Dit kan betekenen dat dit nooit bekend is geweest bij het parlement. Dit zou aantonen dat zowel de regering, de BVD en de commissie openheid naar het parlement niet hoog in het vaandel hebben staan.

Reden van afwijzing onbekend: het antecedentenonderzoek

De telefoonaffaire was niet het enige probleem voor de BVD. De jaren zestig stonden ook bekend om de hevige kritiek omtrent antecedentenonderzoeken. Bij deze onderzoeken werden iemands verleden en hedendaagse contacten/relaties onderzocht, wanneer deze

¹⁰¹ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 188.

¹⁰² HTK, 1967-1968, Bijlagen, 9419, Memorie toelichting, 3-8.

¹⁰³ HTK, 1969-1970, Bijlagen, 10558, Verslag van de commissie, 19-12-1967, 5.

in aanmerking kwam voor een bepaalde (overheid)functie.¹⁰⁴ Vooral de mogelijke invloed van de BVD bij particuliere sollicitaties werd hevig bekritiseerd. Deze onderzoeken waren echter niets nieuws. De antecedentenonderzoeken van de jaren vijftig en zestig konden onmogelijk losgezien worden van het in 1951 heringevoerde ambtenarenverbod. Dit verbod ambtenaren om lid te zijn van bijvoorbeeld de CPN. Dit verbod moest het gevaar van een machtsovername van een totalitair regime verminderen.¹⁰⁵ Dit plan leek een beetje op het in 1933 ingevoerde ambtenarenverbod door Hendrikus Colijn (ARP). Toen werden extreem links- en rechtse aanhangers geweerd voor ambtenaarsfuncties.¹⁰⁶

Zoals gezegd waren antecedentenonderzoeken niet nieuw, maar het debat werd wel heviger naarmate de jaren zestig verstreken. Op 19 januari 1960 opende Joris in 't Veld (PvdA) het debat in de Eerste Kamer omtrent de antecedentenonderzoeken. Hij vroeg Toxopeus hoe die wilde zorgen dat de onderzoeken goed gebruikt werden. Daarnaast gaf In 't Veld voorbeelden van mensen waarbij het verleden verkeerd geïnterpreteerd werd. Deze vragen stelde In 't Veld, omdat het niet te controleren viel voor het parlement en de burgers. Dit vond hij ontoelaatbaar.¹⁰⁷ Iets dat meteen opviel was het feit dat deze vragen meteen breed werden uitgemeten in verschillende kranten.¹⁰⁸ De meeste kranten kozen bij het schrijven ervoor om de regering als de boeman neer te zetten en In 't Veld als een kritisch Kamerlid. Dit stond in schril contrast met de jaren vijftig, toen de BVD zelden zonder daar zelf invloed op te hebben gehad in de kranten terecht kwam.¹⁰⁹

Toxopeus zou daarom ook niet lang wachten met antwoord geven op de bovengenoemde vragen. De antwoorden lieten duidelijk zien dat Toxopeus beginnende angst/kritiek wilde wegnemen bij de bevolking. Dit deed hij onder meer door duidelijk te maken dat de BVD geen directe invloed had op sollicitaties. Daarnaast probeerde hij de kritiek van In 't Veld omtrent de moeilijke controle vanuit de burger te pareren door

¹⁰⁴ Lycaeus Juridisch Woordenboek, <http://www.juridischwoordenboek.nl/woordenboekamb.html#11610> (geraadpleegd op 06-05-2017).

¹⁰⁵ De Jong, *Van wie is de burger*, 78-79.

¹⁰⁶ Nationaal archief Nederland, <http://www.gahetna.nl/actueel/nieuws/2003/colijns-omstreden-ambtenarenverbod> (geraadpleegd op 06-05-2017).

¹⁰⁷ HEK, 1959-1960, handeling, 15^e vergadering 19-01-1960, 2052-2053.

¹⁰⁸ 'Eerste Kamer ontevreden over gang van zaken salarissen ambtenaren', *Friese koerier* (20-01-1960), 9; 'Slechte ervaring van Mr in 't Veld: Zijn inlichtingen BVD onbetrouwbaar', *Leeuwardse courant* (20-01-1960) 3.

¹⁰⁹ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 169.

de commissie die over klachten ging naar voren te schuiven.¹¹⁰ In 't Veld leek enigszins tevreden met de antwoorden, maar gaf aan dat het vreemd was dat personen niet te horen kregen dat ze afgekeurd werden vanwege een antecedentenonderzoek. Deze onwetendheid maakte het moeilijk om naar de commissie stappen. *“Het is toch wel hoogst onbevredigend, dat men [...]niet te horen krijgt, wat nu precies het bezwaar is.”*.¹¹¹Toxopeus kon hier geen antwoord op geven en stelde dat teveel problemen zouden optreden wanneer dit mogelijk zou zijn. *“Er is geen publieke controle. Hier geldt alweer, dat de zaak zelf dit onmogelijk maakt [...] Hiervoor is een vervangingsmiddel aanwezig, namelijk in de vorm van de commissie”*.¹¹² Van der Veen van de PSP gaf in een Tweede Kamerdebat een week later aan dat hij het moeilijk vond om te accepteren dat er niet meer openheid was omtrent de BVD. *Ik vraag me echter wel af wat was de rol van de B.V.D. in deze hele zaak? Wij zullen dit natuurlijk niet horen*.¹¹³Met deze opmerking was Van der Veen kritisch op de geheimhoudingsplicht die de ministers en de commissie hadden ten opzichte van het parlement. Hij vond dat er meer openheid moest komen naar het parlement om de BVD te kunnen accepteren.

Naarmate het debat vorderde bleven bovenstaande kritiekpunten langskomen, maar er werden ook mogelijke oplossingen geopperd. In 't Veld vond dat de BVD-rapporten minder belangrijk moesten worden bij sollicitaties. Ook hier antwoordde Toxopeus ontwijkend op. Hij reageerde niet op de aangegeven oplossing, maar gaf alleen aan dat de BVD belangrijke taken had, waaronder af en toe mensen screenen. *“dit is slechts een klein onderdeel van het totale werk, dat de B.V.D. in het belang van onze veiligheid verricht”*.¹¹⁴ Hetzelfde gebeurde In 't Veld bij het opperen van een ombudsman speciaal voor conflicten tussen burgers en de BVD. *“Hoe belangrijk het zou kunnen zijn, wanneer wij een ombudsman zouden hebben bv. in de gevallen, waarin de B.V.D. betrokken is. Het blijft [...] weinig bevredigend [...] dat men zo geheel is overgeleverd aan wat er in het geheim over iemand wordt gerapporteerd.”*¹¹⁵

Minister van Justitie Beerman wilde hierop niet antwoorden, omdat het idee van een ombudsman nog niet genoeg besproken was. Ook maakte hij een vergelijking met de Deense ombudsman. Deze vergelijking moest ervoor zorgen dat men geen wonderen

¹¹⁰ HEK, 1959-1960, Handelingen, 16^e vergadering 26-01-1960, 2055-2060.

¹¹¹ HEK, 1959-1960, Handelingen, 16^e vergadering 26-01-1960, 2072-2073.

¹¹² HEK, 1959-1960, Handelingen, 16^e vergadering 26-01-1960, 2072-2073.

¹¹³ HTK, 1960-1961, Handelingen, 22^e vergadering, 24-11-1960, 2355.

¹¹⁴ HEK, 1960-1961, Handelingen, 18^e vergadering 08-02-1961, 2167.

¹¹⁵ HEK, 1963-1964, Handelingen, 3^e vergadering, 18-06-1963, 67.

ging verwachten van een mogelijke ombudsman. *“Ik geloof, dat het prematuur zou zijn [...] De kwestie van de ombudsman is in onderzoek. [...] De overgrote meerderheid van de klachten, ter kennis gebracht van deze ombudsman, werden ongegrond bevonden.”*¹¹⁶ Jaren later was er nog steeds geen oplossing voor het gebrek aan openheid richting parlement en de benadeelde burgers. Anneke Goudsmit (D’66) vroeg namelijk nogmaals om dit probleem snel op te lossen. *“wil ik met grote nadruk erop wijzen, dat op korte termijn een aantal tamelijk fundamentele veranderingen moeten komen [...] prioriteit is de mogelijkheid van verweer”*.¹¹⁷

Wat opvalt aan bovenstaande vragen en antwoorden is het feit dat er weinig openheid is over deze taak van de BVD. De ministers reageren niet of nauwelijks op vragen en oplossingen hierover. Als er gereageerd wordt is het vaak omslachtig en wordt vooral het nut van de BVD benadrukt. Er wordt nooit gesproken over hoeveel mensen onderzocht worden of wat de kernpunten van de onderzoeken zijn. Daarnaast wordt openheid naar de burger onmogelijk geacht door de regering vanwege het geheime karakter van de BVD.¹¹⁸ Net als in de jaren vijftig lijkt de regering weinig interesse te hebben in meer openheid rondom de BVD, omdat dit de werkzaamheden zou aantasten. Voor verschillende partijen in het parlement is het vreemd dat geen openheid wordt gegeven aan burgers die problemen ervaren door de onderzoeken. Een klacht indienen bij de commissie is moeilijk als men geen idee heeft waarom ze niet worden aangenomen. In ’t Veld, Van der Veen en Goudsmit laten duidelijk zien dat zij meer openheid omtrent de BVD nastreven als het gaat om antecedentenonderzoeken. De BVD schaad volgens hen niet alleen de democratie, maar ook de burger met hun werkzaamheden.

In ’t Veld komt hiervoor met verschillende oplossingen, maar hier wordt niet naar geluisterd vanuit de regering. Hierdoor wordt nogmaals bevestigd dat de regering weinig ziet in het geven van meer openheid omtrent de BVD. Een ander punt dat vreemd is in Toxopeus’ antwoorden is het feit dat hij aangeeft dat het af en toe nodig is om mensen te screenen om de staatsveiligheid te waarborgen. Als het zelden gebeurt kan de frequentie ervan wel in het openbaar besproken worden. Als de frequentie laag is zal het bekendmaken ervan rust brengen. Nu blijven vragen naar de frequentie terugkomen, omdat meerdere partijen waaronder de PvdA, PSP en later D’66 meermaals

¹¹⁶ HEK, 1963-1964, Handelingen, 3e vergadering 18-06-1963, 67-71.

¹¹⁷ HTK, 1968-1969, Handelingen, 13e vergadering, 12-11-1968, 536.

¹¹⁸ HEK, 1959-1960, Handelingen, 16e vergadering 26-01-1960, 2072-2073.

beweren dat dit aantal hoger ligt dan de regering wil doen geloven.¹¹⁹ Deze partijen willen duidelijk openheid omtrent deze cijfers, omdat ze geloven dat de communicatie hierover de wensen overlaat. Cijfers zouden dit kunnen verhelderen.

Door deze verhouding tussen regering en parlement omtrent antecedentenonderzoek leek het debat eind 1963 in een impasse te zijn beland. Het onderwerp bleef terugkomen, maar er werden geen stappen gemaakt. Eind 1963 werden zowel de BVD als politiek Den Haag opgeschud door het artikel *Het politieke-antecedentenonderzoek* in het tijdschrift *Wetenschap en samenleving* door het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers (VWO). In dit artikel uitte het VWO stevige kritiek op de BVD en de antecedentenonderzoeken. Het gebruik maken van geheime informatie was volgens het VWO niet alleen oneerlijk, maar ook in strijd met de grondwet. Ook gaven de onderzoeken teveel macht aan de regering en parlement, want deze konden ieder tegengeluid tegenwerken. Daarnaast was het VWO net als In 't Veld voorstander van een soort ombudsman voor de BVD.¹²⁰

Het onderzoek van het VWO werd breed uitgemeten in de kranten door het hele land. De meeste kranten uitte hun zorgen omtrent de antecedentenonderzoeken. Het *Nieuwsblad van het Noorden* kopte *Commissie onderzocht klachten: rechtszekerheid zou geschaad worden door werkwijze van de BVD*. Het Limburgs Dagblad liet zich ook niet onbetuigd met: *antecedentenonderzoek door BVD, rechtszekerheid ontbreekt geheel*.¹²¹ De media liet hiermee zien dat ook zij meer openheid verwachten omtrent de BVD. Hoewel het rapport breed uitgemeten werd in de kranten, gaat het bij de Kamerdebatten minder over de kritiek. De regering leek vooral bezig met het afbranden van het onderzoek. Toxopeus noemde het rapport meerdere malen onwetenschappelijk en gaf aan dat hij zich niet kon vinden in de kritiek.¹²² Ook Damsté was niet bezig met de inhoud van het rapport, maar wilde vooral de goede naam van de BVD behouden. Hij schreef een artikel voor *Wetenschap en Samenleving* dat zaken recht moest zetten.¹²³

Opvallend aan deze aanpak van Toxopeus en Damsté was dat ze vooral bezig

¹¹⁹ HTK, 1960-1961, Handelingen, 22e vergadering 24-11-1960, 2355-2372; HTK, 1968-1969, Handelingen, 6e vergadering 27-03-1968, 103-106.

¹²⁰ Leo Molenaar, *Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten: de geschiedenis van het verbond wetenschappelijke onderzoekers 1946-1980* (Amersfoort 1994) Hst 6.

¹²¹ 'Commissie onderzocht klachten: rechtszekerheid zou geschaad worden door werkwijze van de BVD', *Het Nieuwsblad van het Noorden* (10-01-1964) 12; 'antecedentenonderzoek door BVD, rechtszekerheid ontbreekt geheel', *Limburgs Dagblad* (11-01-1964) 3.

¹²² 'Minister Toxopeus vind rapport onwetenschappelijk democratisch', *Het Vrije volk* (14-01-1964) 6.

¹²³ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 198.

leken met het aanvallen van de bron van de kritiek, in plaats van met de kritiek zelf. Betreffende versterking van de openheid waren er mogelijk ontwikkelingen te herkennen. Allereerst had Damsté aangeboden om te praten met het VWO over het onderwerp voordat het artikel geschreven werd. Dit werd echter afgewezen door het VWO, omdat ze bang waren dat ze begrensd zouden worden.¹²⁴ Waar Hijzen dit vooral zag als een meningsverschil tussen beide instanties kon het ook gezien worden als een mogelijke stap naar meer openheid. De BVD probeerde het onderzoek te ondersteunen door mee te willen praten/helpen. Anderzijds is het de vraag in hoeverre ze wilden helpen en niet het onderzoek alleen wilde indammen. Een tweede ontwikkeling was het feit dat Damsté na het uitkomen van het artikel meteen probeerde te antwoorden door een stuk te schrijven voor het vakblad waarin het VWO ook publiceerde. Hij zocht als het ware publiciteit in tegenstelling tot de jaren vijftig. Daarnaast wilde Toxopeus het programma *Brandpunt* gebruiken om zaken recht te zetten. Hiermee lieten zowel de BVD als de regering tekenen van openheid zien.

Conclusie

Concluderend kan gesteld worden dat de jaren zestig roerig waren. Betreffende openbaarheid van de BVD zijn er wisselende resultaten. De regering is bij beide casussen voorzichtig met antwoorden. De geheimhoudingsplicht en de commissie worden vaak naar voren geschoven bij moeilijke vragen. De regering geeft weinig details en lijkt niet te geloven in meer openheid. Ze houden vast aan de commissie die het gebrek aan publieke controle moet opvullen. Een ontwikkeling is echter wel te zien bij het gebruik van de media. De ministers gebruiken steeds vaker kranten en eind jaren zestig zelfs televisieprogramma's om zaken te verduidelijken.

Vanuit het parlement beginnen langzaam vragen te komen omtrent de commissie en de BVD. De commissie komt niet vaak genoeg bijeen en is ook niet open naar het parlement. Om het eerste punt te verhelpen komt de commissie vanaf 1962 vaker bijeen en wordt kritischer. Het neemt niet weg dat er problemen zijn omtrent de openheid tussen de BVD, de commissie en het parlement. Vondeling vraagt niet voor niets naar details over de telefoontaps. Dit is een duidelijk voorbeeld waarbij de BVD de commissie niet geïnformeerd heeft. Omtrent de BVD is een deel van het parlement van mening dat de BVD teveel invloed heeft op de burgers, die op hun beurt niets terug kunnen doen. In

¹²⁴ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 196.

't Veld en Goudsmit stellen hier meerdere malen vragen over. Ook tijdens de jaren zestig zijn het vooral de kleinere of radicalere partijen die vragen stellen over de BVD. Alleen de PvdA mengt zich als grote meer gematigde partij in het debat. Net als de jaren vijftig blijven de grotere partijen achter in dit debat. Dit kan verklaard worden doordat veel van deze partijen deel uitmaken van de regering. Een andere reden zou kunnen zijn dat deze partijen niet geloven in een goedwerkende BVD als deze teveel openheid vertoont. Dit komt overeen met de hedendaagse theorieën van de in de inleiding aangehaalde Beatrice de Graaf en Paul Frissen. Een geheime dienst werkt volgens hen alleen als deze in het geheim werkt.

Vanuit de BVD is openheid te bespeuren bij hun rol die ze spelen bij het erkennen van het afluisteren van telefoongesprekken. Ook zoekt de BVD de media steeds meer in de jaren zestig. Vragen kunnen echter gesteld worden bij het feit dat de voorzitter van de commissie in het begin niets lijkt te weten van het afluisteren. De behandelde casussen in dit hoofdstuk lijken aan te tonen dat er storingen zijn op de lijn tussen de BVD en de commissie.

Een nieuwe taak voor de BVD: terroristische rukt op

Het vorige hoofdstuk liet duidelijk zien dat de jaren zestig belangrijk waren voor het openbaarheidsdebat. Eind jaren zestig en begin jaren zeventig zou dit debat in een stroomversnelling raken naarmate er meer kritiek kwam omtrent openheid van de overheid. Rechtsdeskundige S.F.L. Baron van Wijnbergen bekritiseerde de Nederlandse overheid omdat alles geheim was tenzij de overheid anders bepaalde. Volgens hem moest dit juist andersom zijn.¹²⁵ De aanhoudende kritiek zorgde ervoor dat minister-president Piet de Jong (KVP) in 1968 de *commissie heroriëntatie overheidsvoorlichting* aanstelde. Deze commissie moest de communicatie en voorlichting tussen de overheid en de burgers verbeteren. In juni 1970 kwam hieruit het rapport *Openbaarheid openheid* voort. Het rapport ging niet alleen over betere voorlichting maar ook over het feit dat de overheid openbaarheid van bestuur als beginsel moest zien in plaats van geheimhouding.¹²⁶ Hiermee vertoont de commissie overeenkomsten met Van Wijnbergen. Tot invoering van een nieuwe wet zou het rapport voorlopig niet leiden, aangezien de WOB pas in 1980 ingesteld werd. Wel kon het rapport gezien worden als startschot voor het openbaarheidsdebat in de jaren zeventig.

Waar het rapport voor veel opschudding zorgde rondom de overheid, bleek de BVD er weinig last van te hebben. In het rapport werd openheid van de BVD indirect afgewezen, aangezien staatsgevaarlijke informatie volgens de commissie niet openbaar gemaakt hoefde te worden.¹²⁷ Daarnaast noemde het rapport het vraagstuk rondom openheid bij BVD te complex om antwoord op te geven binnen het rapport.¹²⁸ Ook tijdens de Kamerdebatten werd het rapport nooit gekoppeld aan de BVD. Dit liet zien dat het vraagstuk omtrent openheid rondom de BVD niet tot de belangrijkste onderdelen van het openbaarheidsdebat behoorde. Het betekende echter niet dat de BVD rustige jaren tegenmoet ging. De BVD was na de jaren zestig niet geliefd bij politici. De nieuwe directeur van de BVD, Andries Kuipers (1967-1977), zag hierin een belangrijke taak voor zichzelf weggelegd.¹²⁹ Om de dienst te handhaven moest Kuipers meer *goodwill* kweken bij politici, politie en burgers.¹³⁰ Dit was nodig aangezien er veel zou veranderen voor de BVD tijdens de jaren zeventig.

¹²⁵ S.F.L. Baron van Wijnbergen, *Openbaarheid van overheidsdocumenten* (Nijmegen 1968) 5.

¹²⁶ Commissie heroriëntatie overheidsvoorlichting, *Openbaarheid openheid* (Den Haag 1970) 60-63.

¹²⁷ Commissie, *Openbaarheid openheid*, 63.

¹²⁸ Commissie, *Openbaarheid openheid*, 75.

¹²⁹ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 224.

¹³⁰ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 224.

Ondanks het feit dat het rapport *Openbaarheid openheid* weinig van doen had met de BVD, veranderde veel in de jaren zeventig. De dienst kreeg twee keer te maken met een nieuwe directeur. Eerst Kuipers en vanaf 1977 Pieter de Haan. Ook werd in 1970 het Koninklijk Besluit omtrent de BVD openbaar gemaakt.¹³¹ Verder werden vanaf 1977 de maandoverzichten uitgebreider, maar minder frequent.¹³² Daarnaast verschoof de angst voor het communisme steeds meer richting jongeren en studentengroepen. Vanuit de regering en het parlement was het communistische vijandbeeld voor het eerst sinds de oprichting van de BVD niet meer leidend. Dit in tegelstelling tot de BVD waar het in de gaten houden van “gevaarlijke” communisten nog steeds als de belangrijkste taak gezien werd.¹³³ De belangrijkste taakverandering zou echter het verzamelen van inlichtingen omtrent terroristische aanslagen worden.

Nederland krijgt in de jaren zeventig met verschillende terroristische aanslagen te maken. Hier zijn verschillende groeperingen zoals de Rode Jeugd (communistisch) en Molukkers verantwoordelijk voor. In dit hoofdstuk zullen de bestorming van de Indonesische ambassade (1970), de treinkaping bij Wijster (1975) en de treinkaping bij de Punt (1977) centraal staan. Voor deze aanslagen is gekozen, omdat ze alle door Molukkers uitgevoerd zijn en daarmee haaks op het tot nu toe beschreven communistische vijandsbeeld staan. Rondom deze aanslagen ontstaan veel Kamerdebatten omtrent de BVD. Het merendeel gaat over de schuldvraag en of de BVD wel bestaansrecht heeft, aangezien ze deze aanslagen niet verhinderd hebben. Deze debatten zijn voor dit onderzoek minder interessant, aangezien ze geen antwoord geven omtrent het openbaarheidsdebat. In deze debatten zit echter nog een debat verstopt waarin vragen over de openheid van de BVD, politie en de regering worden gesteld. In het tweede deel van dit hoofdstuk zal in nader gekeken worden naar een kritische onderzoeksjournalist, Rudie van Meurs, en hoe de BVD, regering en het parlement omgaan met zijn kritiek.

Ruis op de lijn tussen BVD en CRI

31 augustus 1970 werd Nederland opgeschrikt door de bestorming van de Indonesische ambassade door Zuid-Molukkers. Niet alleen de aanwezige mensen werden gegijzeld, maar een van de bewakers moest de bestorming met zijn leven bekopen.¹³⁴ Dit was voor

¹³¹ HTK, 1969-1970, Handelingen, 54^e vergadering, 21-04-1971, 3101.

¹³² Hijzen, *Vijandsbeelden*, 275.

¹³³ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 230-237.

¹³⁴ Peter Bootsma, *De Molukse acties: treinkapingen en gijzelingen 1970-1978* (Amsterdam, 2000) 33-35.

Nederland de eerste keer dat het land te maken kreeg met een terroristische aanslag. Nadat de gijzeling ten einde was gebracht ging het al snel over de vraag: hoe heeft dit kunnen gebeuren? Kranten door het hele land berichtten over de gijzeling, maar kwamen ook met nieuwe informatie. Hoogleraar missiologie Johannes Verkuyl, zou namelijk gewaarschuwd hebben voor een aanslag door Zuid-Molukkers. Dit deed hij bij de commissie ter voorbereiding van Soeharto's bezoek en de chef-staf van het leger.¹³⁵

Naast een Kamerdebat omtrent de taken van de BVD was er ook een Kamerdebat gaande over deze waarschuwing. Joop den Uyl (PvdA) vroeg: *“is het juist dat, naar men mij heeft verteld, prof. Verkuyl voor de televisie heeft verklaard dat o.a. hij de regering of regeringsinstanties heeft gewaarschuwd voor acties die werden beraamd?”*¹³⁶ Daarnaast vroeg hij ook of het waar was dat de BVD gewaarschuwd had voor wapenbezit onder Zuid-Molukkers. *“Mag ik hieruit afleiden dat de BVD wel heeft gerapporteerd over bezit van wapens bij jonge Molukkers?”*¹³⁷ Al deze vragen lieten zien dat Den Uyl het belangrijk vond dat er een goede communicatie was tussen de verschillende geheime diensten en de regering. Bij een slechte communicatie zou de BVD namelijk niet het land beschermen en daarmee onnodig zijn. De vraag over de wapens was belangrijk, omdat hiermee gecontroleerd werd op de BVD zijn taken uitvoerde en daarover ook communiceert. Openheid naar het parlement was bij deze vragen minder relevant. Minister van Binnenlandse Zaken Henk Beerink (CHU) beantwoorde de eerste vraag negatief. *“Ik heb reeds meegedeeld, dat professor Verkuyl niet de BVD, niet de directe openbare orde en veiligheid van het departement en ook mij niet heeft gewaarschuwd”*.¹³⁸ De tweede vraag beantwoorde hij bevestigend. *“Kan ik meedelen, dat de BVD inderdaad gerapporteerd heeft over het bezit van wapens”*.¹³⁹ Op 16 september werd de kwestie opgehelderd door Beernink. Verkuyl gaf aan pas tijdens de gijzeling met de legertop gesproken te hebben. De waarschuwing was verder alleen doorgegeven aan de Indonesische ambassade.¹⁴⁰

Na de gijzeling van Wassenaar probeerde de Nederland overheid zich voor te bereiden op nieuwe aanslagen. Allereerst werd het illegale wapenbezit aangepakt.¹⁴¹

¹³⁵ 'Prof Verkuyl waarschuwde ook chef-staf van leger', *Leeuwarder Courant* (02-09-1970) 3.

¹³⁶ HTK 1970-1971, Handelingen, 94^e vergadering 01-09-1970, 4359.

¹³⁷ HTK 1970-1971, Handelingen, 94^e vergadering 01-09-1970, 4374.

¹³⁸ HTK 1970-1971, Handelingen, 94^e vergadering 01-09-1970, 4372.

¹³⁹ HTK 1970-1971, Handelingen, 94^e vergadering 01-09-1970, 4375.

¹⁴⁰ HTK, 1970-1971, Aanhangsel tot het verslag van de handelingen der Tweede Kamer, 16 september 1970, 3.

¹⁴¹ HTK 1973-1974, Handelingen, 14^e vergadering, 31-10-1970, 547.

Belangrijk daarbij was een betere samenwerking tussen de BVD en de politie aangezien beide van elkaar afhankelijk waren. Als gevolg hiervan werd de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) in 1972 opgericht. Deze fungeerde als een dienst die alle inlichtingen vanuit de politie en onder andere de BVD verwerkte en daarmee verschillende korpsen coördineerde.¹⁴² Daarnaast werd nagedacht over hoe men om moest gaan met een nieuwe bedreiging. In een brief (later bestempeld als de terreurbrief) van de minister president naar de minister van Algemene Zaken werden ideeën hierover kort toegelicht. Zo kregen agenten en militairen speciale trainingen.¹⁴³ Ondanks deze maatregelen ging het in 1975 en 1977 mis met treinkapingen bij respectievelijk Wijster en de Punt.

Tijdens de treinkaping in 1975 laaide de kritiek omtrent de BVD op. Uiteraard werden weer vragen gesteld over de werkwijze en de legitimiteit van de BVD. Het meest opvallende is echter dat *NRC Handelsblad* op 8 december schreef over nieuwe waarschuwingen omtrent de aanslag. Net als bij de gijzeling van 1970 zou er gewaarschuwd zijn. J.A. Manusama zou Den Uyl meerdere malen gewaarschuwd hebben voor acties. Daarnaast publiceerde de krant verschillende details over vergaderingen ter voorbereiding op de kaping.¹⁴⁴ Dit artikel zorgde voor veel vragen over een mogelijk falende BVD. Willem Aantjes (ARP) verweet de BVD slecht werk en Sicco Mansholt (oud parlementariër SDAP, PvdA) verweet de BVD teveel bezig te zijn met communisten.¹⁴⁵ Minister van Justitie Van Agt noemde dit "*Kletspraat [...] de BVD heeft niet gefaald*".¹⁴⁶ Deze discussie had geen direct verband met de vraagstelling omtrent openbaarheid bij de BVD, maar opende wel de weg naar een nieuwe discussie. Hoe open waren de BVD en de CRI naar elkaar geweest?

Zoals eerder beschreven werd een goede samenwerking tussen de BVD en de politie als essentieel gezien bij het bestrijden van terrorisme. Juist deze samenwerking werd na de treinkapingen van 1975 en 1977 bekritiseerd. Hette Abma (SGP) vroeg zich af of de BVD en het rechteam elkaar niet in de weg zaten. "*zijn*

¹⁴² Stichting Argus, <http://www.stichtingargus.nl/bvd/cri/cri.html> (geraadpleegd op 26-05-2017).

¹⁴³ HTK 1972-1973, Bijlagen, 12000, nr. 11, Brief van de minister president naar de minister Algemene Zaken, 22 februari 1973, 1-2.

¹⁴⁴ 'Manusama over houding van regering: Den Haag negeerde onze waarschuwing', *NRC Handelsblad* (8-12-1975) 1.

¹⁴⁵ 'Weer onderhandelingen met Molukse bezetters', *het vrije volk* (9 december 1975) 1; 'Politiestaat geen antwoord op terreur zegt Sicco Mansholt' *Het Vrije volk* (10 december 1975) 4.

¹⁴⁶ 'Had de BVD de gijzeling kunnen voorkomen?', *Dagblad van het Noorden* (09-12-1975) 3.

verantwoordelijkheden van beide instituten genoeg afgebakend?".¹⁴⁷ Ook Kosto (PvdA) vroeg zich dit af. *"Hoe ligt nu de relatie tussen de [...] BVD en het landelijke rechteam"*.¹⁴⁸ Op deze vraag kregen beiden geen direct antwoord. Minister van Justitie van Agt gaf een algemeen antwoord waarin hij het opnam voor de BVD en de CRI. *"De BVD en het bijzondere politieteam doen wat zij kunnen en verdienen daarvoor lof"*.¹⁴⁹ Minister Binnenlandse Zaken Wilhelm Friedrich van de Gaay Fortman (ARP) ging niet in op deze vragen. Dit was vreemd aangezien de BVD onder het ministerie van Binnenlandse Zaken viel. Antwoorden vanuit de regering kreeg het parlement pas na de treinkaping van 1977.

Het waren de kranten die deze discussie opnieuw naar voren brachten. In de *Telegraaf* van 17 juni 1977 werd er gesproken over een nog te plannen afspraak tussen de minister Binnenlandse Zaken en de minister van Justitie. De spanning was namelijk te snijden tussen de BVD en de CRI.¹⁵⁰ In het *Nederlands dagblad* wezen hoge politiefunctionarissen naar de BVD omtrent de kritiek over de samenwerking. Een BVD-medewerker reageerde hierop door te stellen dat de politie te weinig met de inlichtingen deed.¹⁵¹ Met deze artikelen vers in het geheugen ging het parlement opnieuw op zoek naar antwoorden. Henk Molleman (PvdA) vroeg als eerste naar de relatie tussen de BVD en de CRI. *"Is het met die samenwerking overigens wel goed gesteld?"*¹⁵² Na veel antwoorden op andere vragen, vroeg Stan Poppe (PvdA) nogmaals opheldering omtrent de relatie tussen de BVD en de CRI. *"Er is een vraag onbeantwoord gebleven en dat is de vraag over de samenwerking en de contacten met de politieke en justitiële diensten"*.¹⁵³ Beiden vroegen hierna, omdat een negatief antwoord zou betekenen dat er een gebrek aan openheid was tussen beide diensten. Zoals eerder gesteld was deze openheid essentieel. Zonder openheid naar elkaar toe waren beide diensten niet in staat hun taken goed uit te voeren. De BVD werd door veel politici gedoogd omdat het de staat en de democratie beschermde. Als de BVD deze taak niet kon bewerkstelligen was er geen reden om de BVD te behouden. Deze keer beantwoordde de minister Binnenlandse Zaken de vraag wel. *"De berichtgeving dat er*

¹⁴⁷ HTK 1975-1976, Handelingen, 48^e vergadering, 12-02-1976, 2813.

¹⁴⁸ HTK 1975-1976, Handelingen, 48^e vergadering, 12-02-1976, 2832.

¹⁴⁹ HTK 1975-1976, Handelingen, 48^e vergadering, 12-02-1976, 2841.

¹⁵⁰ 'Commissie heeft kritiek op BVD?', *Telegraaf* (17-06-1977) 1.

¹⁵¹ 'Schoot de BVD tekort in opsporing terreurplannen?', *Nederlands Dagblad* (18-06-1977) 5.

¹⁵² HTK 1977-1978, handelingen, 7^e vergadering, 23-06-1977, 191.

¹⁵³ HTK 1977-1978, handelingen, 7^e vergadering, 23-06-1977, 221.

een conflict zou zijn tussen de CRI en de BVD moet ik tegenspreken".¹⁵⁴

Allereerst is het belangrijk om de laatste opmerking van de minister te ontkrachten aangezien er wel degelijk conflicten zijn tussen beide diensten. Dit komt naar voren in het *Protocol BVD-ABRZ* van 1983. Hierin worden de taken scherp gesteld aangezien dit daarvoor tot steeds terugkomende conflicten leidt.¹⁵⁵ Ook historicus Beatrice de Graaf ziet een BVD die vaak haar eigen koers vaart tijdens de jaren zeventig.¹⁵⁶ Volgens *Buro Jansen en Janssen* heeft dit twee redenen. Allereerst zijn beide instanties gebaat bij bronnengeheim, omdat teveel delen van inlichtingen de positie van de instantie verzwakt. Daarnaast zijn er verschillen in werkwijze. De BVD heeft een lange termijnvisie en de politie een korte. De BVD is bang dat de politie onderzoeken verstoort als ze dezelfde informatie hebben als de BVD.¹⁵⁷ Duidelijk is dat er wel degelijk sprake is van spanning en gebrek aan openheid tussen beide diensten. De vraag is: waarom zegt de minister dit niet?

De minister van Binnenlandse Zaken lijkt hier niet het achterste van zijn tong te laten zien. Het kan zijn dat hij niets weet van conflicten tussen beide diensten. Dit is moeilijk voor te stellen aangezien de samenwerking tussen beide diensten belangrijk wordt geacht. Een andere mogelijkheid is dat hij het wel weet, maar niets erover wil zeggen om op die manier de rust te bewaren en de BVD uit de wind te houden. Rust bewaren is belangrijker dan meer openheid omtrent de BVD. Dit komt overeen met de theorie van Beatrice de Graaf die stelt dat Nederland in de jaren zeventig minder last heeft gehad van aanslagen, omdat de regering de rust bewaard en daarmee terroristen geen podium biedt.¹⁵⁸ Het zal nooit precies duidelijk worden wat de minister wilde bereiken met zijn antwoord, maar het biedt weinig perspectief omtrent openbaarheid van Bestuur. Wat betreft het parlement is te zien dat veel leden die openheid omtrent de BVD wel willen. Ze vinden het belangrijk om te weten of de BVD goed samenwerkt en open is naar de politie. Kosto, Abma en Molleman plaatsen hierbij openheid omtrent de BVD boven het beschermen van de BVD en de rust. Een gesloten BVD werkt niet voor deze Kamerleden, omdat de taken dan minder goed uitgevoerd worden en omdat de

¹⁵⁴ HTK 1977-1978, handelingen, 7e vergadering, 23-06-1977, 231.

¹⁵⁵ E.R. Muller, *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid* (Leiden 1994) 65. (protocol zelf niet in kunnen zien).

¹⁵⁶ De Graaf, *Theater van angst*, 31.

¹⁵⁷ Buro Jansen en Janssen, www.burojansen.nl/artikelen_item.php?id=64, (geraadpleegd op 01-06-2017); Janssen, *De Snuffelstaat*, 120.

¹⁵⁸ De Graaf, *Theater van angst*, 261-264.

BVD dan niet controleerbaar is. Vanuit de BVD is weinig openheid te zien aangezien ze hun eigen positie belangrijker vinden dan de samenwerking met de politie.

Rudie van Meurs niet beeld

Hoewel de terroristische aanslagen de jaren zeventig overschaduwden had de BVD ook andere problemen. In de jaren zeventig kreeg de BVD evenals in de jaren zestig meermaals vragen omtrent hun rol bij antecedentenonderzoeken. Ondanks dat het ambtenarenverbod in 1970 officieel werd opgeheven voor CPN leden.¹⁵⁹ Dit betekende echter niet dat de kritiek snel zou verdwijnen. Rudie van Meurs was iemand die zijn hele leven kritisch is geweest op de BVD. Van Meurs' was een onderzoeksjournalist bij *Vrij Nederland*. Hij was interessant, omdat hij tijdens de jaren zeventig geen kans onbenut liet om de BVD te bekritisieren.¹⁶⁰ Een andere reden dat hij interessant is, was het feit dat hij ondanks deze kritiek, maar weinig aandacht kreeg vanuit politiek Den Haag. Waar de BVD de laatste jaren een garantie was voor discussie en media-aandacht gebeurde er bijna niets rondom van Meurs. Om dit te begrijpen was het belangrijk om Van Meurs' motieven kort te bespreken.

Allereerst was hij ervan overtuigd dat de BVD ondemocratisch was. *“De inlichtingendiensten zijn een ontluisterend voorbeeld hoe oppermachtig de uitvoerende macht is en hoe machteloos het parlement. [...] Elke oplossing, wat er ook verzonnen wordt, is dan ook bij voorbaat onvoldoende. De keuze is beperkt: wanneer de democratie zwaar weegt houdt dat in dat de BVD dient te worden afgewezen.”*¹⁶¹ Daarnaast was Van Meurs ervan overtuigd dat de BVD achter hem aanzat en informatie over hem verzamelde vanwege zijn kritiek.¹⁶² Het laatste belangrijke punt was de rel in 1973 waarin Van Meurs de BVD beschuldigde van het gebruiken van zijn naam tijdens hun onderzoek. Van Meurs bleek namelijk op vakantie te zijn, terwijl iemand anders zich als hem voordeed om informatie te krijgen van Rode Jeugdleden.¹⁶³

Ondanks deze stevige beschuldigingen was er weinig politieke belangstelling. Minister van Binnenlandse Zaken Fortman reageerde kort op de beschuldigingen. Allereerst gaf die aan dat de BVD Van Meurs' persoonsgegevens niet gebruikt had. Over de kritiek dat de BVD kritische journalisten bestudeerde en daarmee de persvrijheid in

¹⁵⁹ Parlement en Politiek, http://www.parlement.com/id/vg09lkxummxe/h_k_j_henk_beernink (geraadpleegd op 25-05-2017).

¹⁶⁰ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 246.

¹⁶¹ Rudie van Meurs, *De BVD*, 178.

¹⁶² 'Vrij Nederland', *Dagblad van het Noorden* (18-10-1974) 4.

¹⁶³ 'Rode Jeugd: revolutie als enige middel', *Dagblad van het Noorden* (11-09-1973) 4.

gevaar bracht was Fortman eveneens kort. Hoewel hij ontkende dat Van Meurs gecontroleerd werd gaf hij aan dat de BVD het recht had om journalisten te controleren. *“De minister herhaalde dat de belangstelling van de BVD niet de journalistieke activiteit van betrokkene gegolden had. Los daarvan was hij van mening dat ook de vrijheid van nieuwsgaring zo dit in Nederland al een erkend recht is haar grenzen vindt in de veiligheid van de staat. Artikel 10 van het Verdrag van Rome tot bescherming van de rechten van de mens bevat hieromtrent een uitdrukkelijke bepaling”*.¹⁶⁴ Deze laatste opmerking liet echter nog de nodige stof opwaaien aangezien de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) meteen een gesprek aanvroeg. Dit zou namelijk betekenen dat kritische stukken schrijven nadelige gevolgen kon hebben. Dit werd snel opgelost met een gesprek tussen leden van de NVJ, Fortman en Kuipers, waarna een samenvatting van dit gesprek werd gepubliceerd door de afdeling voorlichting Binnenlandse Zaken.¹⁶⁵

Van Meurs kreeg nooit de aandacht die je zou verwachten. Ook zijn boek uit 1978 *De BVD: samenzweren tegen ambtenaren, studenten, journalisten, dominees en andere democraten* trok weinig aandacht. Ondanks stevige uithalen als: *“De BVD ontstond dankzij angst en gedijde door voortdurend angst te verspreiden. Onder het mom van het beschermen van de staat [...] Het is evident dat de BVD eerder de wereld in overeenstemming zal willen brengen met zijn eigen wereldbeeld, dan andersom. Het parlement en de rechterlijke macht zijn daaraan ondergeschikt gemaakt. De conclusie is niet anders.”*¹⁶⁶ Het boek werd veelal gezien als een verhaal zonder enige onderbouwing.¹⁶⁷

Het is vreemd dat Van Meurs' beschuldigingen nooit tot veel discussie geleid hebben binnen politiek Den Haag. De precieze reden hiervoor is niet duidelijk. Het feit dat zijn boek niet positief ontvangen wordt is misschien een teken dat van Meurs nooit echt serieus genomen is. Toch laat deze casus over van Meurs iets zien omtrent het openbaarheid van bestuur debat rondom regering/parlement en de BVD. Het laat zien dat de regering en het parlement alleen over openbaarheid omtrent de BVD discussiëren als er media-aandacht is. Bij eerdere casussen in dit onderzoek is er steeds sprake van media-aandacht. Bij Van Meurs is deze aandacht er nooit en ontstaat er geen discussie. Vanuit de regering is dit logisch aangezien deze de discussie niet zelf gaan opzoeken.

¹⁶⁴ HTK, 1974-1975, bijlagen, 13405, verslag van de vaste Commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten omtrent haar werkzaamheden, 01-06-1973/14-05-1975, 15-05-1975, 13.

¹⁶⁵ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 249.

¹⁶⁶ Van Meurs, *De BVD*, 182

¹⁶⁷ 'BVD in journalistiek spionnetje', *De Leeuwardse Courant* (23-03-1979), 37.

Vanuit het parlement is het minder goed te begrijpen. Reden hiervoor kan zijn dat het onderwerp niet interessant is voor het parlement zolang er geen aandacht voor is bij de burgers. Dat betekent echter dat meer openheid vooral belangrijk gevonden wordt als er kiezers mee te winnen zijn. Het kan ook dat het vanwege een gebrek aan publiciteit nooit op de radar komt. Deze casus laat zien dat de media een belangrijke rol speelt bij het ontstaan van Kamerdebatten omtrent openbaarheid van bestuur.

Conclusie

Concluderend kan gesteld worden dat de jaren zeventig chaotisch en zwaar waren voor de BVD, regering en parlement. Het debat omtrent openbaarheid van bestuur van de BVD wordt nooit direct gevoerd, omdat het Kamerdebat omtrent aanslagen de boventoon voert. Toch wordt het openbaarheidsdebat tussen de regels door wel vaak besproken. Bij de regering is te zien dat vragen omtrent openheid en de BVD vaak omslachtig beantwoord worden. Waar in 1970 nog een open houding van de regering te zien is omtrent dit onderwerp is dit niet het geval bij de aanslagen in 1975 en 1977. Net als in voorgaande hoofdstukken is de regering van mening dat de BVD goed werkt verricht vanuit de grenzen van de democratie. Ze verwachtten echter wel dat de BVD meer openheid vertoont naar de politie. Naar buiten toe is de regering echter gesloten. Reden hiervoor kan zijn dat ze de rust wilde bewaren omdat teveel aandacht aanslagen aantrekkelijk zou kunnen maken.

Vanuit het parlement blijft de roep om meer openbaarheid terugkomen. Grote partijen als de PvdA en kleinere partijen zoals de PSP en SGP spelen een belangrijke rol binnen het Kamerdebat omtrent de spanning tussen de BVD en de CRI. Deze partijen vinden dat de BVD meer open moet zijn naar andere instanties, omdat dit de werkzaamheden ten goede komt. Daarnaast vragen ze naar informatie over de samenwerking, omdat ze op deze manier kunnen controleren hoe open de BVD naar de commissie en de regering is. Openheid naar deze instanties is belangrijk, omdat dit op dat moment het enige controlemechanisme is dat politiek Den Haag heeft op de BVD. Hiermee laten ze nog steeds zien dat de BVD meer openheid moet vertonen om in de democratie te passen. Daarnaast moet de BVD meer openheid vertonen naar de politie om op die manier de democratie te beschermen. Vreemd is echter dat dit alles alleen lijkt te gebeuren als er media-aandacht omtrent het onderwerp is. De casus rondom Van Meurs is hiervan een goed voorbeeld.

Bij de BVD zijn zowel tekenen van openheid als terugtrekking te zien. Meer

openheid is te zien in het gebruik van de media door de BVD. Daarnaast wordt het Koninklijk Besluit openbaar en worden de maandverslagen uitgebreider en wijder verspreid. Ook is er openheid omtrent het verspreiden van informatie over wapenbezit onder Molukkers rondom de eerste aanslag. De casus rondom de CRI laat echter zien dat de BVD niet altijd open is. De politie wordt namelijk meermaals overgeslagen bij het delen van informatie, omdat dit nadelig kan zijn voor de BVD zelf.

Openbaringsdebat breek werkelijk los

Hoewel de zeventiger jaren zwaar waren voor de BVD zouden de tachtiger jaren daar zeker niet voor onderdoen. Directeur Pieter de Haan (1977-1986) kreeg in deze periode met meer kritiek omtrent openheid van de BVD te maken dan al zijn voorgangers bij elkaar. Deze kritiek was zo sterk dat zelfs binnen de BVD discussie ontstond. Hoewel er vraag was naar meer openheid bij sommige medewerkers, waren binnen de BVD ook geluiden te horen over een meer gesloten BVD. In de ogen van deze mensen kon de BVD het nooit goed doen en zou meer openheid de dienst alleen maar kwetsbaarder maken.¹⁶⁸ De Haan zag zichzelf genoodzaakt om de BVD positief in het nieuws te brengen en ging in 1981 bij *Sonja op maandag* zitten. Een programma dat live werd uitgezonden en niet in handen was van een rechtse groep.¹⁶⁹ Naast deze kritiek had de BVD ook last van het gemis van een vijand. De communisten werden in de jaren tachtig door veel mensen niet meer als een bedreiging gezien. De BVD had moeite om de communisten los te laten en dat zou ze in de jaren tachtig gaan opbreken.

Net als in de jaren zeventig had de BVD last van aanslagen door verschillende groepen. Aan de ene kant waren er de aanslagen door RaRa (Revolutionaire anti-racistische actie).¹⁷⁰ Aan de andere kant waren er de terroristische aanslagen door de IRA (Iers Republikeins Leger). Tussen 1988 en 1990 waren er twee aanslagen waarbij twee doden vielen.¹⁷¹ Beide organisaties zullen echter niet centraal staan in dit hoofdstuk. Vooral omdat bij beide de politieke discussie omtrent openheid van de BVD niet of nauwelijks gevoerd werd. Deze discussie werd echter wel gevoerd tijdens de Kamerdebatten over de vredesbeweging. Binnen die debatten werd voor het eerst op de man af gevraagd om meer openheid van de BVD. In het tweede deel van dit hoofdstuk zal kort stilgestaan worden bij de *Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten*.

Het vuurt laait op rondom de vredesbeweging

Het spanningsveld tussen de BVD en de vredesbeweging was in het verleden al vaker een casus voor wetenschappelijk onderzoek. In 1996 gebruikte politicoloog Giliam de Valk de casus in zijn boek *De BVD en inlichtingenrapportages*. Dit onderzoek had echter weinig te maken met openbaarheid van bestuur en was meer bezig met het onderzoeken

¹⁶⁸ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 294.

¹⁶⁹ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 285.

¹⁷⁰ Andere tijden, <https://anderetijden.nl/aflevering/222/De-explosieve-idealen-van-RaRa> (geraadpleegd op 31-05-2017).

¹⁷¹ 'Aanslag in Roermond derde in twee weken', *Limburgs Dagblad* (28-05-1990) 6.

hoe de BVD zijn analyses kwalitatief kon verbeteren.¹⁷² Verder heeft de al vaker aangehaalde Hijzen de casus uitvoerig beschreven in zijn werk *Vijandsbeelden*. In dit boek werd het vraagstuk omtrent openbaarheid van bestuur een aantal keren aangetikt, maar werd er weinig mee gedaan. Hijzen keek vooral naar het feit dat de BVD het communisme (ondanks het feit dat de CPN “op papier” in 1982 van de “gevaarlijke groepen lijst” werd gehaald) niet kon loslaten en daarom verbanden ging leggen tussen het communisme en de vredesbeweging.¹⁷³ Dit laatste aspect waar Hijzen naar keek was wel belangrijk voor het begin van het Kamerdebat in Nederland. Op 22 april 1981 kwam de BVD met het rapport *Een verhulde factor in de kernwapendiscussie*. In dit rapport werd beschreven hoe communistische partijen in binnen- en buitenland de vredesorganisaties in verschillende landen probeerden te beïnvloeden ten gunste van de Sovjet-Unie.¹⁷⁴

Het rapport zorgde allereerst voor een tweestrijd binnen de Staten Generaal. Aan de ene kant waren er partijen zoals de VVD en de RPF die bang waren dat de vredesbewegingen inderdaad beïnvloed werden van buitenaf. Aan de andere kant waren er de PSP, PvdA en CPN die vragen stelden over de BVD’ betrokkenheid omtrent de vredesbeweging.¹⁷⁵ Weer waren het de kleine of radicalere partijen die samen met de PvdA de kritische vragen stelde. Vooral de laatste groep is interessant binnen dit onderzoek. Deze groep beschuldigde de BVD ervan dat ze zich bezighielden met onreglementaire taken. De BVD mocht alleen onderzoek doen naar groepen die een gevaar waren voor de samenleving. Dit was volgens bovenstaande partijen niet het geval bij de vredesbeweging. Op 29 september 1981 vroeg Andrée van Es (PSP) aan de minister van Binnenlandse Zaken Van Thijn (PvdA) of de minister wilde garanderen dat de BVD niets te maken had met de vredesbeweging. “*Wil de Minister garanderen, dat de [...] BVD [...], geen personen en activiteiten van de Nederlandse vredesbeweging zal bespioneren en die bewegingen in een politiek kwaad daglicht zal proberen te stellen?*”¹⁷⁶ Van Thijn antwoorde instemmend hierop. “*Voor het overige kan ik de gevraagde garantie ten aanzien van genoemde organisatie ook geven*”.¹⁷⁷

¹⁷² Giliam de Valk, *De BVD en inlichtingenrapportages* (Nijmegen 1996) 1-6.

¹⁷³ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 280-297.

¹⁷⁴ Stichting Argus, <http://www.stichtingargus.nl/bvd/in/beinvloeding004.pdf> (geraadpleegd op 31-05-2017).

¹⁷⁵ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 282.

¹⁷⁶ HTK, 1981-1982, Handelingen, 4^e vergadering, 29-09-1981, 80.

¹⁷⁷ HTK, 1981-1982, Handelingen, 4^e vergadering, 29-09-1981, 80.

Wat Van Thijn niet wist, was dat dit antwoord de komende jaren keer op keer gebruikt zou worden door de oppositie. Op 17 november 1981 vroeg Van der Spek (PSP) ernaar, nadat de vredesbeweging op televisie erover geklaagd had dat ze achternagezeten werden door de BVD. *“Overigens bleek afgelopen zondag voor de VPRO-televisie dat de vredesbeweging door de BVD achterna wordt gezeten. Dat klopt niet met de belofte die de Minister van Binnenlandse Zaken onlangs heeft gedaan. Hoe zit dat?”*¹⁷⁸ Minister president Van Agt beantwoordde deze vraag door de garantie die Van Thijn had gegeven te herhalen. *“Die garantie blijft gelden”*.¹⁷⁹ Het debat zou nog een jaar op deze voet doorgaan, waarbij het parlement de garantie bleef betwijfelen en de regering het bleef steunen. Het debat werd iedere keer opnieuw gevoed met mediaberichten over de vredesbeweging die de BVD beschuldigde van pogingen tot infiltratie.¹⁸⁰ Op 16 december 1982 raakte het debat echter in een stroomversnelling toen bleek dat het rapport *Een verholde factor in de kernwapendiscussie* in handen was gekomen van *Tros Aktua*.¹⁸¹ Het Kamerdebat ging niet alleen over de BVD en de vredesbeweging, maar ook over openheid omtrent de BVD.

Dit rapport was voor het lek alleen openbaar geweest voor een selecte groep waaronder de ministers en de commissie. Een deel van het parlement wilde het hele rapport openbaar hebben, omdat ze dat essentieel vonden om goed te kunnen debatteren. Minister Binnenlandse Zaken Rietkerk die het na de val van het kabinet van Agt II op 29 mei 1982 over had genomen van Van Thijn opende het debat als volgt. *“Zoals ik al heb medegedeeld [...] ben ik niet bereid om de vertrouwelijke BVD-rapporten [...] openbaar te maken.”*¹⁸² Gert Schutte (GPV) nam hier geen genoegen mee en onderstreepte het belang van openheid in deze kwestie. *“Een dergelijke openheid bestaat bijvoorbeeld in Amerika [...] In Nederland bestaat op dit gebied een traditie van geheimhouding. De BVD komt vrijwel uitsluitend in de publiciteit als zij in diskrediet wordt gebracht. [...] Het voeren van een vrije discussie over onze landsverdediging lijkt mij zo'n zaak van vitaal belang voor onze rechtsorde. Ik vraag dan ook om in de toekomst gegevens van de BVD, [...] bekend te maken.”*¹⁸³

¹⁷⁸ HTK, 1981-1982, Handelingen, 16^e vergadering, 17-11-1981, 363.

¹⁷⁹ HTK, 1981-1982, Handelingen, 19^e vergadering, 20-11-1981, 486.

¹⁸⁰ 'Vredesbeweging verdenkt BVD van infiltratie', *NRC handelsblad* (18-10-1982) 3; 'Vredesbeweging klaagt: weer infiltratie BVD', *Het Vrije Volk* (19-10-1982) 3.

¹⁸¹ Hijzen, *Vijandsbeelden*, 283.

¹⁸² HTK, 1982-1983, Handelingen, 33^e vergadering, 16-12-1982, 1278.

¹⁸³ HTK, 1982-1983, Handelingen, 33^e vergadering, 16-12-1982, 1282-1287.

Rietkerk reageerde hierop door te stellen dat hij de redenering kon volgen, maar machteloos stond. *De heer Schutte heeft gesteld [...] meer openheid moet worden betracht. Ik kan die redenering volgen. Daar staat weer tegenover dat ik een geheimhoudingsplicht heb en houd in het belang van de zaak.*¹⁸⁴ Hier speelde Rietkerk de geheimhouding en staatsveiligheidskaart weer. Peter Lankhorst (PPR) probeerde dit te pareren door te stellen dat de regering zich altijd achter de staatsveiligheid of de commissie verschuilde. *“Als er echter door de Kamer wat nadere vragen worden gesteld, antwoordt de Minister dat de openheid ophoudt vanwege de vertrouwelijkheid. Op die wijze kunnen wij over deze zaken nooit discussiëren”.*¹⁸⁵ Het was duidelijk dat Lankhorst wilde dat de minister zou afstappen van zijn geheimhoudingsplicht om op die manier het debat te bevorderen. Rietkerk bleef echter bij zijn eerste antwoord.

Het is vreemd dat dit het eerste openlijke debat omtrent openbaarheid van de BVD is sinds de oprichting in 1949. Andere keren dat er over openheid gesproken wordt was het tussen de regels door. Dit eerste deel van de casus vredesbeweging vertelt veel over de standpunten omtrent openheid van de BVD. Allereerst de standpunten van Van Thijn en minister president Van Agt. Deze geven beiden de garantie dat de BVD zich niet met de vredesbeweging bezighoudt. Een deel van het parlement ziet dit anders en voelt zich gesterkt door het uitgekomen rapport. Het rapport laat volgens hen een duidelijke betrokkenheid zien. Als het rapport op deze manier geïnterpreteerd wordt dan is hier sprake van geheimhouding i.p.v. openheid. Echter kan het rapport ook geïnterpreteerd worden op een manier dat de BVD niet de vredesbeweging controleert, maar invloeden van buitenaf die naar de beweging toetrekken. Bij deze interpretatie hebben Van Thijn en Van Agt niets verkeerd gezegd. Deze verschillende manieren van interpreteren zullen in het latere debat sterker naar voren komen.

De vragen die op 16 december 1982 gesteld worden zijn duidelijk en doelgericht. Het parlement vraagt voor het eerst op de man af naar meer openheid. Ze zien dit als een essentieel punt om de discussies omtrent de BVD goed te kunnen voeren. Dit deel van het parlement blijft de BVD als ondemocratisch zien zolang er niet meer openheid verschaft wordt. Daarnaast willen ze dat de regering stopt met zich verstoppen achter de commissie, omdat deze houding meer openheid omtrent de BVD in de weg staat. De regering is echter terughoudend en verstoppt zich snel achter haar plicht tot

¹⁸⁴ HTK, 1982-1983, Handelingen, 33^e vergadering, 16-12-1982, 1287.

¹⁸⁵ HTK, 1982-1983, Handelingen, 33^e vergadering, 16-12-1982, 1287.

geheimhouding. Rietkerk zegt echter dat hij de standpunten kan begrijpen, maar er niets aan kan doen. Dit kan betekenen dat bij de regering ook de wens voor meer openheid leeft. Het kan echter ook gezegd worden om de afwijzing minder hard aan te laten komen.

Na dit verhitte debat ging de kwestie omtrent openbaarheid terug de kast in, maar de discussies over de vredesbeweging bleven onverminderd door gaan. Kranten bleven met nieuws over gefaalde infiltraties komen.¹⁸⁶ Hierdoor bleef het debat op een laag pitje verder sudderen. De vlam sloeg echter opnieuw in de pan nadat een vermeende infiltrant van de BVD (John Gardiner/John Wood genoemd) gepakt werd en voor de rechter verklaarde voor de BVD en de Amerikaanse inlichtingendienst te hebben gewerkt. John Wood zou naar de BVD zijn gegaan met informatie omtrent acties van de vredesbeweging en de BVD zou deze informatie vervolgens gebruikt hebben.¹⁸⁷ Dit riep opnieuw vragen op binnen het parlement.

Lankhorst twijfelde meteen aan de betrouwbaarheid van de regering en de BVD. *“Openheid is in deze kwestie van belang. Er zijn immers in het verleden [...] duidelijke uitspraken gedaan in deze Kamer dat de BVD niet in de vredesbeweging infiltreert. [...] Als de Nederlandse inlichtingendienst [...] infiltreert binnen de vredesbeweging, dan betekent dat niet anders dan dat een overduidelijke toezegging aan de Kamer niet wordt nagekomen.”*¹⁸⁸ Ook Van Es (PSP) was fel in haar bewoordingen. *“Opnieuw worden wij over onze bol geaaid. Opnieuw verzekert de minister ons ervan dat de activiteiten van de BVD zich niet richten op de vredesbeweging. [...] Wat is die verzekering nu echter nog waard?”*¹⁸⁹ Naast deze opmerking over de infiltratie wees Marius Ernsting (CPN) nogmaals op het openbaarheidsdebat. *“Ten slotte is er de kwestie van de openheid ten aanzien van deze activiteiten en de controle daarop. Het geval op zich is een aanduiding dat die controle moet worden versterkt.”*¹⁹⁰ Rietkerk antwoordde op deze aantijgingen door nogmaals te stellen dat de BVD geen onderzoek naar de vredesbeweging deed. *“Ik wijs er wel op, dat op geen enkele wijze een dienstverband of wat dan ook met de heer Wood is gesloten. [...] Ik kan het niet duidelijker verklaren dan ik in eerste instantie heb gedaan. De vredesbeweging is geen object van onderzoek van de BVD. Als personen of*

¹⁸⁶ Bijvoorbeeld: ‘BVD zou IKV’er als informant proberen te winnen’, *Leeuwarder Courant* (19-08-1983), 3.

¹⁸⁷ Buro Jansen en Janssen, <https://www.burojansen.nl/pdf/deaffairegardinerjohnwood.pdf> (geraadpleegd op 01-06-2017).

¹⁸⁸ HTK, 1984-1985, Handelingen, 79^e vergadering, 16-05-1984, 4704.

¹⁸⁹ HTK, 1984-1985, Handelingen, 79^e vergadering, 16-05-1984, 4707.

¹⁹⁰ HTK, 1984-1985, Handelingen, 79^e vergadering, 16-05-1984, 4708.

groepen [...] gewelddadige acties beramen met welk doel dan ook, heeft de BVD een taak in dat kader” Op Ernsting kwam Rietkerk niet terug, maar hij meldde wel terughoudend te willen zijn in zijn antwoorden en niet meer te willen vertellen dan die al gedaan had. *“Vandaar dat, hoezeer de Kamer er ook begrip voor zal hebben, met betrekking tot de activiteiten van de BVD in het openbaar terughoudendheid betracht”*.¹⁹¹

De Haan liet het deze keer niet alleen aan de regering over om de BVD uit de negativiteit te halen. Op 22 december 1984 probeerde hijzelf middels een interview in het *NRC Handelsblad* de lucht te klaren. Hierin verklaarde hij dat de BVD gebruik maakte van informanten. Daarnaast waren de motieven niet belangrijk als de informatie maar bruikbaar was. Wat echter opviel was zijn uitspraak over de plek die de BVD had binnen de democratie. De BVD bevond zich volgens De Haan op de rand van de democratie.¹⁹² Rondom deze uitspraken werden opnieuw vragen gesteld over de openheid van de BVD. Lankhorst vroeg bijvoorbeeld naar de structurele controle vanuit de commissie. Deze leek vooral bezig te zijn met klachten vanuit de pers en kwam zelf niet vaak met eigen klachten. *“De indruk dat de commissie zich voornamelijk bezighoudt met door de pers of Kamerleden aangedragen incidenten. Uit niets blijkt dat er sprake is van een structurele controle.”*¹⁹³ Voorzitter van de commissie Joop Den Uyl (PvdA) reageerde instemmend, maar gaf tevens aan dat dit niet bij voorbaat slecht is. *“De commissie veelal activiteit ontplooit op grond van klachten van individuele burgers of organisaties, van incidenten en van berichten in kranten. Dan komt de commissie in het geweer[...]Den commissie moet erg voorzichtig zijn met het nemen van medeverantwoordelijkheid voor het functioneren van de veiligheids- en inlichtingendiensten. Die verantwoordelijkheid behoort bij de regering te berusten. De commissie moet niet mee willen sturen [...] Men moet op dit gebied ook niet alles willen weten”*.¹⁹⁴

Zoals eerder beschreven blijkt uit dit tweede deel van de casus dat er een verschil in interpretatie bestaat omtrent de rol van de BVD bij de vredesbewegingen. Rietkerk ziet het als een taak van de BVD om mensen met slechte motieven te laten controleren en ziet dit niet als vaste controle omtrent de beweging. De PSP, CPN, enz. zien dit anders en vinden dat de regering en de BVD in het geheim de regels breken. Wat openbaarheid betreft is dit tegenstrijdig. De regering vindt dat zij open en eerlijk antwoord geeft,

¹⁹¹ HTK, 1984-1985, Handelingen, 79^e vergadering, 16-05-1984, 4710-4711.

¹⁹² ‘De BVD van Binnenuit’, *NRC Handelsblad* (22-12-1984), 20-21.

¹⁹³ HTK, 1985-1986, Handelingen, 75^e vergadering, 02-05-1984, 4807.

¹⁹⁴ HTK, 1985-1986, Handelingen, 75^e vergadering, 02-05-1984, 4815.

terwijl het parlement dit betwist en meer openheid wil. Het tweede punt dat opvalt is het debat omtrent de controle door de commissie op de BVD. Het is duidelijk dat vanuit een deel van het parlement (voornamelijk de kleine/radicalere partijen) vraag is naar structurele controle. Ook willen ze zelf meer controle hebben, om op die manier beter zicht te hebben op het doen en laten van de BVD. Den Uyl antwoordt namens de commissie dat hij terughoudendheid voorop stelt en dat de commissie niet groter gemaakt moet worden dan die is. De commissie is niet eindverantwoordelijk. De commissie ziet voor zichzelf geen belangrijke taak weggelegd om meer openheid te geven omtrent de BVD. Als laatste is er een vorm van openheid te zien binnen de BVD. De Haan die zelf de media opzoekt om de lucht te klaren is een duidelijk voorbeeld van openheid. Dit was weliswaar al eind jaren zestig te zien, maar het komt steeds vaker voor.

Op dezelfde voet verder na nieuwe wetgeving

Zoals hierboven beschreven staan de jaren tachtig net zoals de jaren ervoor in het teken van incidenten rondom de BVD, maar ook van nieuwe wetgeving omtrent de *Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten*. Deze wet zal op 1 februari 1989 bij Koninklijk Besluit in werking treden. De wet is vooral bedoeld om de taken en verantwoordelijkheden van de ministers, parlement en de diensten vast te leggen.¹⁹⁵ Het vastleggen van de diensten middels wetgeving is een lang traject. De discussie hierover is terug te koppelen aan het begin van de dienst. In dit deel van het onderzoek zal echter aandacht zijn voor de laatste fase (1985-1988). In deze fase wordt namelijk duidelijk welke partijen voor en tegen zijn. Ook wordt over openbaarheid van bestuur gesproken. Vooral dit laatste zorgt voor veel vragen binnen verschillende partijen.

Op 21 januari 1985 reageerden verschillende partijen op de memorie omtrent het wetsvoorstel. De CPN vond het wetsvoorstel niet goed, omdat te weinig instrumenten aanwezig waren voor parlementaire controle: *“er een zekere spanning bestaat tussen de voor een democratische rechtsstaat essentiële beginselen van controleerbaarheid en openbaarheid van bestuur enerzijds en het in verborgenheid functioneren van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten anderzijds [...] het wetsvoorstel onvoldoende instrumenten worden gecreëerd om de parlementaire controle uit de verf te*

¹⁹⁵ Stichting Argus, <http://www.stichtingargus.nl/bvd/par/wiv1987.pdf> (geraadpleegd op 01-06-2017).

laten komen”¹⁹⁶. De PPR lichtte dit als volgt toe: *“De betreffende Kamercommissie bestaat slechts uit een zeer gering aantal leden en aan hen is geheimhouding opgelegd. Dit heeft tot gevolg dat het overgrote deel van de Kamer niet op de hoogte is”*.¹⁹⁷ Verder vonden ze het rapport te vaag verwoord. *“bleven moeilijkheden hebben met de ruime taakstelling van de BVD[...]. Juist om enige parlementaire controle mogelijk te maken is een nadere precisering onontbeerlijk”*.¹⁹⁸ De CPN en de PPR lieten hiermee duidelijk zien dat de BVD nog steeds buiten de democratie viel. De controle en openheid moesten sterk verbeteren om dit op te lossen. Het CDA dat meeregeerde in het kabinet-Lubbers reageerde hierop door te stellen dat de controlemogelijkheden beter waren dan voor het wetsvoorstel. *“Met de regering waren deze leden van oordeel dat de thans voorgestelde wettelijke bepalingen daartoe meer mogelijkheden bieden dan in de huidige situatie het geval is”*¹⁹⁹

De vragen gingen niet alleen over de parlementaire controle, maar ook over de publieke controle. In 1985 werd nog gediscussieerd over het gebruikmaken van een aparte klachtencommissie of de ombudsman omtrent klachten over de BVD. De PvdA was voorstander van een aparte commissie. *“Tegen de inperking van de verantwoordelijkheid van de voorgestelde aparte commissie voor het onderzoek naar klachten tegen de inlichtingen- en veiligheidsdiensten [...] Zij wezen er op dat het vertrouwen in een goede klachtenprocedure van groot belang is voor het vertrouwen in de inlichtingen- en veiligheidsdiensten”*.²⁰⁰ De PPR was echter niet overtuigd en vond het onnodig om een extra commissie in te stellen als er al een ombudsman aanwezig was: *“waren niet overtuigd van het nut van een speciale klachtencommissie over inlichtingen- en veiligheidsdiensten, naast het reeds bestaande instituut Nationale ombudsman”*.²⁰¹ Ondanks deze kritische noten kon het antwoord van de CDA de meerderheid overtuigen, want niet lang daarna kwam de wet door de Tweede Kamer heen. Dit nieuws wilde de nieuwe directeur van de BVD, Aart Blom (opvolger van De Haan in 1986) gebruiken om de BVD in een positief daglicht te zetten. Dit wilde hij doen in samenwerking met de

¹⁹⁶ HTK, 1984-1985, Bijlagen, 17363, 10, eindverslag, ‘Regels betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 21-01-1985, 4.

¹⁹⁷ HTK, 1984-1985, Bijlagen, 17363, 10, eindverslag, ‘Regels betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 4.

¹⁹⁸ HTK, 1984-1985, Bijlagen, 17363, 10, eindverslag, ‘Regels betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 4.

¹⁹⁹ HTK, 1984-1985, Bijlagen, 17363, 10, eindverslag, ‘Regels betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 3.

²⁰⁰ HTK, 1984-1985, Bijlagen, 17363, 10, eindverslag, ‘Regels betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 8.

²⁰¹ HTK, 1984-1985, Bijlagen, 17363, 10, eindverslag, ‘Regels betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 9.

stafafdeling Voorlichting van het ministerie Binnenlandse Zaken.²⁰² Dit deden ze door het uitbrengen van een brochure *Hoezo BVD*.²⁰³ Dit boekje werd verspreid onder ministers, Kamerleden, en journalisten.²⁰⁴ In het boekje werd de geschiedenis van de BVD beschreven, de taken, maar ook duidelijk hoe mensen klachten konden indienen en wat met deze klachten vervolgens zou gebeuren.²⁰⁵

Blom was hiermee echter te voorbarig, want in juli 1987 verwierp de Eerste Kamer het wetsvoorstel. 1 december 1987 werd de Eerste Kamer pas overtuigd, maar toch werden er nog een aantal kritische vragen omtrent openbaarheid gesteld. Titia van Leeuwen (PSP) gaf aan dat de commissie nog steeds niet openbaar is voor het parlement. *“de betrokken minister wil ze alleen in de vaste Kamercommissie voor de inlichtingen- en veiligheidsdiensten aan de orde hebben, hetgeen dan weer op niet beantwoorden neerkomt want de vier betrokken heren fractievoorzitters hebben alle vier een sleutel op de mond”*²⁰⁶ Ook het feit dat de rechter buitenspel gezet werd door de nieuwe wet kon de PSP niet bekoren. *“De minister kan volgens het wetsvoorstel een ambtenaar verbieden om informatie te geven. De rechter wordt hierbij buitenspel gezet. Dit betekent een grote verslechtering ten opzichte van het Koninklijk Besluit en ten opzichte van de huidige rechtspraak”*.²⁰⁷ Voor de PSP bleef de BVD ook met de nieuwe wet onacceptabel vanwege het gebrek aan controle.

De laatste vraag die interessant was omtrent openbaarheid van bestuur ging over de Ombudsman die in het laatste wetsvoorstel was ingesteld voor klachten omtrent de BVD. *“Hoe zit het met de openbaarheid of moet ik zeggen “geheimhouding” bij de behandeling van dergelijke klachten door de ombudsman?”*²⁰⁸ Kees van Dijk die Rierkerk na diens overlijden opvolgde als minister Binnenlandse Zaken in kabinet Lubbers II antwoorde hierop als volgt: *“Ik zie de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten dan ook als een codificatie van de democratische controle op de diensten en van de medeverantwoordelijkheid van de Staten-Generaal voor die diensten; een basis om op voort te bouwen [...]Ik wijs er ten slotte nog op dat de ministeriële controle door de mogelijkheid die de burger heeft om zich ter zake van vermeend onjuist optreden*

²⁰² Hijzen, *Vijandsbeelden*, 300.

²⁰³ Panorama, 01-10-1987 t/m 01-04-1987, 3.

²⁰⁴ Panorama, 3.

²⁰⁵ D. Houwaart, *Hoezo BVD?* (Den Haag, 1987) 1-22.

²⁰⁶ HEK, 1987-1988, Handelingen, 8^e vergadering, 01-12-1987, 208-209.

²⁰⁷ HEK, 1987-1988, Handelingen, 8^e vergadering, 01-12-1987, 209.

²⁰⁸ HEK, 1987-1988, Handelingen, 8^e vergadering, 01-12-1987, 209.

van de diensten, te wenden tot [...]de nationale ombudsman. De vaste commissie kan de betrokken minister ter verantwoording roepen en de nationale ombudsman kan, bij onbehoorlijke gedragingen van de diensten, zijn oordeel daarover onder de aandacht van de minister brengen".²⁰⁹ Ondanks de kritieken van de PSP en de CPN wist Van Dijk de wet door de Eerste Kamer te loodsen. De wet werd op 1 februari 1987 per Koninklijk Besluit van kracht.

Het opstellen van de wetgeving omtrent inlichtingen- en veiligheidsdiensten laat veel zien omtrent het openbaarheidsdebat. De vragen die in 1985 gesteld worden laten zien dat het parlement nog steeds niet tevreden is over de parlementaire controle. Het parlement vindt het belangrijk dat de nieuwe wet de mogelijkheden omtrent parlementaire controle verbetert. Dit wordt twee jaar later door de CPN en PSP in de Eerste Kamer nogmaals herhaald. Net als bij voorgaande hoofdstukken krijgen deze kleinere partijen weinig hulp van de meer gematigde partijen. Alleen de PvdA stelt af en toe kritische vragen. De andere partijen zoals de VVD en de CDA blijven angstvallig stil binnen de Kamerdebatten. De inbreng van deze partijen is alleen zichtbaar als ze deelnamen in de regering. Dit kan betekenen dat deze partijen tevreden zijn met de hoeveelheid openheid tussen de regering, de commissie, het parlement en de BVD. Duidelijk is dat een deel van parlement de openheid vanuit de BVD en de regering niet goed genoeg vindt, terwijl het andere deel weinig inbreng heeft in het debat.

Vanuit de regering wordt de wet als een momentopname gezien en blijft de controle na invoering minimaal op hetzelfde niveau. De wet biedt echter perspectief om de controle te verbeteren. Het laat zien dat de regering de controle en openheid goed genoeg vindt op dit moment. Tevens wordt de Ombudsman erbij betrokken. Hierdoor kan er ook controle vanuit de burger plaatsvinden. Nadeel aan de Ombudsman is echter dat de minister hem kan afstoppen als dit in het belang is van de staat.²¹⁰ De BVD laat ook een teken van openheid zien, omtrent de medewerking met het boekje *Hoezo BVD*. Het boekje wordt wijd verspreid en geeft veel informatie omtrent de BVD. Het nadeel is dat het geen informatie geeft over incidenten die door de jaren heen veel media-aandacht trekken. Dit is een kans die de BVD niet gepakt heeft om een keer hun kant van het verhaal te vertellen.

²⁰⁹ HEK, 1987-1988, handelingen, 8^e vergadering, 01-12-1987, 218.

²¹⁰ Overheid.nl, <http://wetten.overheid.nl/BWBR0003372/2015-01-01> (geraadpleegd op 01-06-2017).

Conclusie hoofdstuk 4

Concluderend lijken de jaren tachtig belangrijk voor het openbaarheidsdebat omtrent de BVD. Een deel van het parlement dringt steeds meer aan op meer openheid en is kritisch op het bestaande systeem. Dit zijn vooral de kleine en radicalere partijen. Van de grotere partijen is vooral de PvdA kritisch. De andere grote partijen zoals de CDA en VVD onttrekken zich aan het debat. Bij de casus over de vredesbeweging wil het kritische deel van het parlement meer openheid omtrent de BVD om het debatteren te bevorderen. Het is onmogelijk om de BVD te controleren als er niet meer gecommuniceerd wordt met het parlement. Tijdens het debat over de wetgeving omtrent inlichtingen- en veiligheidsdiensten worden vragen gesteld over het verbeteren van openheid vanuit de commissie. Het parlement heeft namelijk niets aan een commissie als die niets deelt. Ook wordt er gevraagd naar een ombudsman, omdat de burger dan beter beschermd wordt. De kritische partijen vinden de BVD na invoering van de wet nog steeds ondemocratisch vanwege het gebrek aan controle en openheid.

De regering verschuilt zich echter achter het bestaande systeem en schuift het debat omtrent meer openheid steeds weer op de lange baan. Bij de casus van de vredesbeweging kiest men net als de jaren ervoor om de staatsveiligheidskaart te gebruiken. Bij de wetgeving wordt er wel gekeken naar mogelijkheden voor meer openheid, maar houdt men uiteindelijk vast aan de bestaande regelgeving. Deze kan vervolgens altijd verbeterd worden. Het laat zien dat de regering tevreden is met de hoeveelheid openheid omtrent de BVD. De BVD is voor hen niet ondemocratisch. De vraag is of er veel zal veranderen? Het toevoegen van de ombudsman lijkt een grote stap, maar er zit een adder onder het gras. De minister kan de ombudsman verbieden verder te gaan met een onderzoek als dit in strijd is met de staatsveiligheid. Vanuit de BVD blijft het veelal stil, maar ze zoeken meer en meer de media.

Conclusie

Rechtsgeleerde F.A.C. Kluiters opent in 1993 zijn boek *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten* door te schrijven dat er te weinig onderzoek wordt gedaan naar de geheime diensten. Bijna vijftientig jaar later ziet het landschap er heel anders uit. Steeds meer mensen zijn geïnteresseerd in de verschillende geheime diensten en dit resulteert in steeds meer wetenschappelijk onderzoek. De meeste boeken en artikelen over de geheime diensten richtten zich op de geschiedenis en de taken van de dienst. In vergelijking hiermee blijft het openbaarheidsvraagstuk omtrent geheime diensten een beetje achter. Waar een democratie transparantie nastreeft prefereert een geheime dienst geslotenheid. Dit onderzoek houdt zich bezig met deze tegenstrijdigheid. Hoe ging de Nederlandse regering en het parlement om met de spanning tussen enerzijds openbaarheid en controle binnen de democratie en anderzijds de vraag om verborgenheid van de BVD tussen 1950-1990?

In dit onderzoek is steeds naar drie actoren gekeken. Het parlement, de regering en de BVD. Daarnaast spelen de Commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten bestaande uit parlementsleden en de media een belangrijke rol in het debat. De verschillende actoren staan ieder anders in het debat en daarom is het belangrijk ze apart te bespreken. Te beginnen met het parlement. Allereerst is het belangrijk om aan te geven dat het parlement uit veel verschillende partijen bestaat niet eensgezind is in het debat. Vooral de kleinere of radicalere partijen mengen zich veelvuldig in de Kamerdebatten. Partijen als de CPN, PSP, BP, PPR, en D'66 in mindere mate stellen steeds vragen over openheid rondom de BVD. Van de grotere en meer gematigde partijen is vooral de PvdA hierin geïnteresseerd. Andere grote partijen zoals de ARP, KVP, CHU, CDA en VVD blijven veelal stil.

Deze tegenstelling is te zien in bijna het hele debat. Alleen tijdens de oprichting van de dienst spreekt de CHU als grotere partij zich uit over de dienst. Net als de kleinere partijen vinden zij de BVD niet in de democratie passen aangezien er geen openheid is bij de dienst. Openheid wordt gezien als een essentieel onderdeel van de democratie. Niet lang na de instelling van de Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst verdwijnen zij net als de andere grote partijen meer na de achtergrond of staan ze tegenover de kleinere partijen. Deze grotere partijen zien de BVD als een noodzakelijk kwaad. Het werk dat de BVD doet bevindt zich volgens hen op de grens van de democratie sinds de invoering van de commissie. De kleinere partijen en de PvdA

lijken hierin mee te gaan tijdens de jaren vijftig. Hierdoor heeft de BVD betrekkelijk weinig last van kritiek in de jaren vijftig.

In de jaren zestig komt hier echter verandering in. De critici in het parlement zien steeds vaker de zwaktes van de commissie en beginnen zich weer meer te roeren in het openbaarheidsdebat. De BVD bemoeit zich volgens deze partijen teveel met de gewone burger. De burger kan zich hier niet tegen verdedigen omdat het in het geheim gebeurt. De kleinere partijen en de PvdA vinden dit in strijd met de democratie. Het andere deel van het parlement bestaande uit de grotere partijen spreekt zich weinig uit over de BVD in de jaren zestig. Dit komt voornamelijk, omdat zij geloven dat de BVD alleen goed werk kan verrichten vanuit een gesloten structuur. Dit komt overeen met theorieën van Beatrice de Graaf en Paul Frissen. Een tweede reden kan zijn dat de grotere partijen vaak deel uitmaken van de regering die anders in het debat staat. In de jaren zeventig veranderd er niet veel aan deze tegenstelling en standpunten. Wel wordt in de jaren zeventig duidelijk dat het openbaarheidsdebat alleen gevoerd wordt als er media-aandacht is. Dit kan betekenen dat politici openheid omtrent de BVD vooral interessant vinden als er voordeel uit te halen is. In de jaren tachtig laait het debat echter op al nooit te voren.

In de jaren tachtig komt het debat meer dan ooit op de voorgrond te staan aangezien er voor het eerst sinds de jaren vijftig op de man af gevraagd wordt naar de mogelijkheid tot meer openheid. De kleinere partijen en de PvdA spreken nogmaals van een ondemocratische BVD zolang er geen controle en openheid is. Zowel het parlement als de burger heeft geen mogelijkheid om de BVD te controleren. Uiteindelijk komt er de Wet op de Inlichtingen en Veiligheidsdiensten. Veel kleinere partijen zijn nog steeds niet tevreden, want de wet is volgens hen geen vooruitgang betreffende openheid.

Het parlement is echter niet alleen verdeeld in voorstanders- en tegenstanders omtrent openbaarheid. De fractievoorzitters van de grote partijen vormen samen de Commissie Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Deze speelt een belangrijke rol binnen de Kamerdebatten. De commissie heeft als taak om de BVD te controleren en de regering en het parlement daarover te informeren. In de jaren vijftig lijkt dit een grote stap voorwaarts te zijn, maar de nadelen van de commissie komen snel bovendrijven. De belangrijkste zijn de geringe hoeveelheid bijeenkomsten en het gebrek aan communicatie met de rest van het parlement. Het eerste probleem wordt in de jaren zestig opgelost, maar het tweede punt is eind jaren tachtig nog steeds een probleem. De

leden van de commissie hebben net als de ministers een geheimhoudingsplicht omtrent informatie van de BVD. Hierdoor krijgt het parlement vaak nul op het rekest. Hiermee lijkt de commissie hun controlerende functie belangrijker te vinden dan openheid verschaffen. Dit wekt irritatie aangezien de regering de critici vaak naar de commissie sturen met hun kritische vragen.

Zoals eerder gezegd staat de regering veelal anders in het debat dan critici uit het parlement. De regering is veelal meer terughoudend binnen de Kamerdebatten omtrent de BVD. Vanaf het begin verschuilen vele ministers zich achter de geheimhoudingsplicht. Dit blijven ze doen voor de hele onderzochte periode. Het gebeurt zelden dat de regering meer openheid van de BVD verlangt. De regering wordt in de onderzochte periode veelal door de grote meer gematigde partijen gevormd. Dezelfde partijen die niet veel in het openbaarheidsdebat omtrent de BVD aanwezig zijn. Van de kritischere partijen rondom openheid van de BVD zitten alleen PvdA en D'66 af en toe in de regering. Dit kan een reden zijn voor de meer gesloten houding van de regering in het debat. Het kan zijn dat de partijen in de regering veelal tevreden zijn met de openheid van de BVD. De dienst is voor hen een noodzakelijk kwaad dat alleen functioneert op de grens van de democratie. Een andere reden voor de gesloten houding van de regering komt overeen met een theorie van Beatrice de Graaf. In deze theorie laat de regering bewust niet het achterste van zijn tong zien, om op die manier de rust te bewaren. Door de rust te bewaren probeert de regering toekomstige incidenten te voorkomen. Deze rust kan alleen bewaard worden door middel van geheimhouding.

De laatste belangrijke speler is de BVD zelf. Waar bovenstaande actoren makkelijk te onderzoeken zijn is de BVD een stuk moeilijker. Veel bronnen vanuit de BVD zijn niet openbaar of niet compleet. De BVD mengt zich daarnaast zelden in de discussie. Toch zijn in de onderzochte periode ontwikkelingen geweest rondom meer openheid, maar ook ontwikkelingen richting meer geslotenheid. De BVD is in de jaren vijftig helemaal gesloten. De regering, de commissie en de pers krijgen alleen de informatie die de BVD wil geven. Vanaf de jaren zestig gaat de BVD echter gebruik maken van de media. Daarnaast worden de verslagen steeds uitgebreider en wijder verspreid. Het gebruik van media komt deels door het feit dat de media vaak kritisch is. De BVD voelt zich steeds vaker genoodzaakt om hun kant van het verhaal te vertellen.

Ondanks deze stappen naar meer openheid zijn er ook veel voorbeelden waar geen stappen gezet worden. Zoals eerder vermeld was de communicatie met de regering

en de commissie in de jaren vijftig niet optimaal. In de jaren zestig wordt het iets beter, maar er zijn genoeg voorbeelden waarin de commissie in het duister gehouden wordt. In de jaren zeventig komt daarbij dat de communicatie met de politie niet optimaal is en dat de BVD vaker informatie achterhoudt. De BVD voelt weinig voor meer openheid omdat dit nadelige gevolgen heeft op hun werk en hun positie. De spanning tussen openheid en geslotenheid blijft daardoor bestaan in de jaren tachtig.

Een eenduidig antwoord geven op de onderzoeksvraag is niet mogelijk. Het parlement is verdeeld. Aan de ene kant zitten veelal kleinere partijen en de PvdA die meer openbaarheid van bestuur willen omtrent de BVD. De resterende partijen mengen zich minder in het debat en lijken tevreden met de situatie zoals die is. De regering die veelal uit meer grote gematigde partijen bestaat is meer terughoudend in het debat. De BVD blijft op de achtergrond, maar laat ontwikkelingen richting meer openheid en meer geslotenheid zien.

Dit onderzoek is dan ook nog maar het topje van de ijsberg. In dit onderzoek zijn verschillende aspecten nog niet aan bod gekomen. De periode na 1990 is nog niet onderzocht en kan een belangrijke periode zijn aangezien het communisme in deze periode grotendeels verdwijnt in het westen. Ook wordt de BVD in deze periode vervangen door de AIVD. Wat is de invloed hiervan op het openbaarheidsdebat? Daarnaast is er nog geen onderzoek gedaan naar de onderzoeksbureaus van de verschillende politieke partijen. Onderzoeken van deze partijen kunnen een duidelijker beeld geven over de mening van een partij over de BVD. Hoewel de geheime diensten meer en meer terrein winnen binnen de geschiedschrijving wordt het tijd dat het openbaarheidsdebat omtrent geheime diensten meer aandacht krijgt van historici.

Bibliografie

Primaire bronnen

Handelingen Tweede Kamer

- HTK, 1948-1949, Handelingen, 72^e vergadering, 22-07-1949
- HTK, 1948-1949, Handelingen, 23^e vergadering, 18-11-1949.
- HEK, 1949-1950, Handelingen, 25^e vergadering 23-02-1950.
- HTK, 1950-1951, Handelingen, 27^e vergadering, 30-11-1950.
- HTK, 1951-1952, Handelingen, 21^e vergadering, 27-11-1951.
- HTK, 1950-1951, Handelingen, 28^e vergadering, 01-12-1950.
- HTK, 1951-1952, Handelingen, 64^e vergadering, 20-03-1951.
- HTK, 1952-1953, Handelingen, 67^e vergadering, 20-03-1952.
- HTK, 1960-1961, Handelingen, 22^e vergadering, 24-11-1960.
- HTK, 1963-1964, Handelingen, 8^e vergadering, 29-10-1962.
- HTK, 1962-1963, Handelingen, 23^e vergadering, 06-12-1962.
- HTK, 1963-1964, Handelingen, 2^e vergadering, 24-10-1963.
- HTK, 1963-1964, Handelingen, 14^e vergadering, 19-11-1963.
- HTK, 1968-1969, Handelingen, 6^e vergadering, 27-03-1968.
- HTK, 1968-1969, Handelingen 13^e vergadering, 12-11-1968.
- HTK 1970-1971, Handelingen, 94^e vergadering, 01-09-1970.
- HTK 1970-1971, Handelingen, 14^e vergadering, 31-10-1970.
- HTK, 1970-1971, Handelingen, 54^e vergadering, 21-04-1971.
- .HTK 1975-1976, Handelingen, 48^e vergadering, 12-02-1976.
- HTK 1977-1978, Handelingen, 7^e vergadering, 23-06-1977.
- HTK, 1981-1982, Handelingen, 4^e vergadering, 29-09-1981.
- HTK, 1981-1982, Handelingen, 16^e vergadering, 17-11-1981.

HTK, 1981-1982, Handelingen, 19^e vergadering, 20-11-1981.

HTK, 1982-1983, Handelingen, 33^e vergadering, 16-12-1982.

HTK, 1985-1986, Handelingen, 75^e vergadering, 02-05-1984.

HTK, 1984-1985, Handelingen, 79^e vergadering, 16-05-1984.

Handelingen Eerste Kamer

HEK, 1959-1960, Handelingen, 15^e vergadering 19-01-1960.

HEK, 1959-1960, Handelingen, 16^e vergadering 26-01-1960.

HEK, 1960-1961, Handelingen, 18^e vergadering 08-02-1961.

HEK, 1963-1964, Handelingen, 3^e vergadering, 18-06-1963.

HEK, 1987-1988, Handelingen, 8^e vergadering, 01-12-1987.

Bijlagen

HTK, 1967-1968, Bijlagen 9419, Memorie toelichting.

HTK, 1969-1970, Bijlagen 10558, Verslag van de commissie, 19-12-1967.

HTK 1970-1971, Bijlagen 10909, nr. 1, 16-09-1970.

HTK, 1970-1971, Aanhangsel tot het verslag van de handelingen der Tweede Kamer , 16 september 1970.

HTK 1972-1973, Bijlagen 12000, nr. 11, Brief van de minister president naar de minister Algemene Zaken, 22 februari 1973.

HTK, 1974-1975, bijlagen, 13405, verslag van de vaste Commissie voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten omtrent haar werkzaamheden, 01-06-1973/14-05-1975, 15-05-1975.

HTK, 1984-1985, Bijlagen, 17363, 10, eindverslag, 'Regels betreffende de inlichtingen- en veiligheidsdiensten, 21-01-1985.

Nationaal archief Den Haag

NL-HANA, KMP, 2.01.03, inv.nr 1842, toelichting minister binnenlandse zaken op begroting 1951, 24 januari 1951.

NL-HANA, KNP, 2.03.01, inv.Nr.11808, voorzitter Landré aan de minister president 22 augustus 1952.

NL-HANA, KMP, 2.03.01. inv.nr. 4735, Notitie Burger aan minister Binnenlandse zaken, november 1954.

Stichting Argus

SSA AIVD, Aurorabijeenkomsten, 27-06-1961

SSA AIVD, Aurorabijeenkomsten, 27-09-1961.

SSA AIVD, Aurorabijeenkomsten, 23-10-1963.

SSA AIVD, Aurorabijeenkomsten, 07-03-1966.

Panorama, 01-10-1987 t/m 01-04-1987.

Overige

Joan Derk Capellen tot den Pol, *Aan het volk van Nederland* (1781).

Commissie heroriëntatie overheidsvoorlichting, *Openbaarheid openheid* (Den Haag 1968).

Kranten

'Aanslag in Roermond derde in twee weken', *Limburgs Dagblad* (28-05-1990).

'Antecedentenonderzoek door BVD, rechtszekerheid ontbreekt geheel', *Limburgs Dagblad* (11-01-1964).

'BVD in journalistiek spionnetje', *De Leeuwardse Courant* (23-03-1979), 37.

'BVD zou IKV'er als informant proberen te winnen', *Leeuwarder Courant* (19-08-1983).

'Commissie heeft kritiek op BVD?', *Telegraaf* (17-06-1977).

'Commissie onderzocht klachten: rechtszekerheid zou geschaad worden door werkwijze van de BVD', *Het Nieuwsblad van het Noorden* (10-01-1964).

'Coördinator benoemd voor veiligheidsdiensten: Commissie opgeheven wegens gebrek aan gezag en bevoegdheden', *Het parool* (3 april 1956).

'De BVD van binnenuit', *NRC Handelsblad* (22-12-1984).

'Eerste Kamer ontevreden over gang van zaken salarissen ambtenaren', *Friese koerier* (20-01-1960).

'Had de BVD de gijzeling kunnen voorkomen?', *Dagblad van het Noorden* (09-12-1975).

'Manusuma over houding van regering: Den Haag negeerde onze waarschuwing', *NRC Handelsblad* (8-12-1975).

'Minister Toxopeus vind rapport onwetenschappelijk democratisch', *Het Vrije volk* (14-01-1964).

'Parlementaire correspondent, Slechte ervaring van Mr in 't Veld: Zijn inlichtingen BVD

- onbetrouwbaar', *Leeuwardse courant* (20-01-1960).
- 'Politiestaat geen antwoord op terreur zegt Sicco Mansholt', *Het Vrije volk* (10 december 1975).
- 'Prof Verkuyl waarschuwde ook chef-staf van leger', *Leeuwarder Courant* (02-09-1970).
- 'Rode Jeugd: revolutie als enige middel', *Dagblad van het Noorden* (11-09-1973).
- 'Schoot de BVD tekort in opsporing terreurplannen?', *Nederlands Dagblad* (18-06-1977).
- 'Weer onderhandelingen met Molukse bezetters', *het vrije volk* (9 december 1975).
- 'Vredesbeweging klaagt: weer infiltratie BVD', *Het Vrije Volk* (19-10-1982) 3
- 'Vredesbeweging verdenkt BVD van infiltratie', *NRC handelsblad* (18-10-1982) 3.
- 'Vrij Nederland', *Dagblad van het noorden* (18-10-1974).

Secundaire bronnen

- Aerts, Remieg, Herman de Liagre Bolh, Piet de Rooy en Henk te Velde, *Land van kleine gebaren: een politieke geschiedenis van Nederland 1780-1990* (Nijmegen 1999).
- Algra, N.E. en P. Gerbenzon, *Voortgangh des rechttes: de ontwikkeling van het Nederlands recht tegen de achtergrond van Westeuropese cultuur* (Groningen 2003).
- Bentham, Jeremy, *Writing on the poor laws* (Wottom-Under-Edge 1797).
- Blom, J.C.H. en E. Lamberts, *Geschiedenis van de Nederlanden* (Amsterdam, 2014).
- Bootsma, Peter, *De Molukse acties: treinkapingen en gijzelingen 1970-1978* (Amsterdam, 2000).
- Bureau Jansen en Janssen, *Onder druk: terrorismebestrijding in Nederland* (Breda 2006).
- Bureau Jansen en Janssen, *De snuffelstaat: Nederland en de BVD* (Amsterdam 2002).
- Daalder, E. Jan, *Toegang tot overheidsinformatie: het grensvlak tussen openbaar en vertrouwelijk* (Den Haag 2005).
- Daalder, H., *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek* (1974).
- Engelen, Dick, *De geschiedenis van de BVD* (Den Haag 1995). Engelen, Dick, *Frontdienst: de BVD in de koude oorlog* (Amsterdam, 2007).
- Engelen, Dick, *De BVD in de twintigste eeuw: de institutionele geschiedenis van de Binnenlandse veiligheidsdienst 1945-2000* (Den Haag 2002).

- Engelen, Dick, *De militaire inlichtingendienst* (Den Haag 2000).
- Graaf, Beatrice de, *Theater van angst: de strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika* (Amsterdam 2010).
- Frissen, Paul, *Het geheim van de laatste staat* (Amsterdam 2016).
- Graaff, Bob. de, *De communistische erfenis, bibliografie en bronnen betreffende de CPN* (Amsterdam 1997).
- Gallie, W.B., 'Essentially contested concepts', *Proceedings of the Aristotelian society* (1956).
- Greenwald, Glenn, *De af luisterstaat: Edward Snowden, de NSA en de Amerikaanse spionage- en af luisterdiensten* (Amsterdam 2014).
- Hagelstein, G.H., *Nederlands parlementsrecht: de parlementaire commissies* (Groningen 1991).
- Haan, I. De, *Het beginsel van leven en wasdom: de constitutie van de Nederlandse politiek in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2003).
- Hollyer, Jamers, Peter Rosendorff, 'Democracy and transparency', *The journal of politics* (2011) 1191-1205.
- Hijzen, Constant, *Vijandsbeelden: de veiligheidsdiensten en de democratie 1912-1922* (Amsterdam 2016).
- Hijzen, Constant, 'Tot het lachen ons vergaat: over de noodzaak van parlementaire aandacht voor inlichtingen- en veiligheidsdiensten' *S&D* (2013) 64-75.
- Hijzen, Constant, 'More than a ritual dance: the Dutch practice of parliamentary oversight and control of the intelligence community', *Security and human rights* (2013) 227-238.
- Hijzen, Constant, 'Geheim gewroet in het duister: percepties en maatregelen ten aanzien van veiligheidsdiensten in Nederland 1918-1989', *tijdschrift voor geschiedenis* (2012) 332-349.
- Hoekstra, Frits, *In dienst van de BVD: spionage en contraspionage in Nederland* (Lippenhuizen 2004).
- Hood, Christopher en David Heald, *Transparency: The Key to Better Governance* (New York 2006).
- Houwaart, D., *Hoezo BVD?* (Den Haag, 1987).
- Jong, de Loe, *Koninkrijk der Nederlanden IX* (Amsterdam 1969-1984).

- Jong, Wim de, *Van wie is de burger* (Nijmegen 2014).
- Kluiters, F.A.C., *De Nederlandse inlichten en Veiligheidsdiensten* (Den Haag 1993).
- Klinkers, L.E.M., *Openbaarheid van bestuur* (Utrecht 1974).
- Lijphart, A., *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Haarlem 1990).
- Meurs, Rudie van, boek *De BVD: samenzweren tegen ambtenaren, studenten, journalisten, dominees en andere democraten* (Amsterdam 1978).
- Molenaar, Leo, *Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten: de geschiedenis van het verbond wetenschappelijke onderzoekers 1946-1980* (Amersfoort 1994).
- Muller, E.R., *Terrorisme en politieke verantwoordelijkheid* (Leiden 1994).
- Prak, M., *Plaatsen van herinnering: Nederland in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 2006).
- Righart, H., *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 2011).
- Rudolf, Johna, *Thorbecke een historisch-kritische studie* (Leiden 1949).
- Sas, N.F.C., *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2004).
- Scholten, Erna, *Tranparantie, icoon van een dolende overheid* (Den Haag 2012).
- Schuursma, R., *Vergeefs onzijdig. Nederlands neutraliteit 1919-1940* (Utrecht 2005).
- Shapiro, Ian, *The moral foundations of politics* (New Haven 2003).
- Stichting voorlichting kraken, *De tragiek van een geheime dienst* (Nijmegen 1990).
- Swaan, A. de, 'Geheimhouding van de openbare zaak', *De Gids* 129 (1966).
- Valk, Guillaume Gustav de, *Dutch intelligence: towards a qualitative framework for analysis* (Groningen 2005).
- Valk, Giliam de, *De BVD en inlichtingenrapportages* (Nijmegen 1996).
- Vos, Chris, Rens Broekhuism Lies Janssen en Barbara Mounier, *De geheime dienst: verhalen over de BVD* (Amsterdam 2005).
- Wagenaar, M., *De Rijksvoorlichtingsdienst* (Leiden 1997).
- Wijnbergen, S.F.L. Baron van, *Openbaarheid van overheidsdocumenten* (Nijmegen 1968).

Zakaria, Fareed, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad* (New York 2003).

Zee, H. Van der, *De Nederlandse kolonie in Engeland 1940-1945* (Amsterdam 2005).

Websites

Andere tijden, <https://anderetijden.nl/aflevering/222/De-explosieve-idealen-van-RaRa> (geraadpleegd op 31-05-2017).

Buro Jansen en Janssen, <https://www.burojansen.nl/pdf/deaffairegardinerjohnwood.pdf> (geraadpleegd op 01-06-2017).

Buro Jansen en Janssen, , www.burojansen.nl/artikelen_item.php?id=64, (geraadpleegd op 01-06-2017)

De correspondent, <https://decorrespondent.nl/13/hoe-transparantie-het-antwoord-op-alles-werd/433147-5e3736b9> (geraadpleegd op 2-3-17).

Lycaeus Juridisch
Woordenboek <http://www.juridischwoordenboek.nl/woordenboekamb.html#11610> (geraadpleegd op 06-05-2017).

Nationaal archief Nederland, <http://www.gahetna.nl/actueel/nieuws/2003/colijns-omstreden-ambtenarenverbod> (geraadpleegd op 06-05-2017).

Overheid.nl, <http://wetten.overheid.nl/BWBR0003372/2015-01-01> (geraadpleegd op 01-06-2017).

Parlement en Politiek, http://www.parlement.com/id/vg09lkxummxe/h_k_j_henk_beernink (geraadpleegd op 25-05-2017).

Stichting Argus, <http://www.stichtingargus.nl/bvd/cri/cri.html> (geraadpleegd op 26-05-2017).

Stichting Argus, <http://www.stichtingargus.nl/bvd/in/beinvloeding004.pdf> (geraadpleegd op 31-05-2017).

Stichting Argus, <http://www.stichtingargus.nl/bvd/par/kb1949.pdf> (geraadpleegd op 31-05-2017).

Stichting Argus, <http://www.stichtingargus.nl/bvd/par/wiv1987.pdf> *wet inlichtingen- en veiligheidsdiensten* (geraadpleegd op 01-06-2017).

Stuk rood vlees, <http://stukroodvlees.nl/schoothond-of-waakhond-de-parlementaire-controle-op-geheime-diensten-in-nederland/> (geraadpleegd op 01-04-2017).